Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
Wydział Neofilologii
Instytut Językoznawstwa
Kierunek: Językoznawstwo i nauka o informacji

Michalina Halik
Nr albumu: 330536

Performatywna funkcja języka religijnego na przykładzie sakramentu chrztu

Praca licencjacka
napisana pod kierunkiem
dr Victorii Kamasy

POZNAŃ 2011

OŚWIADCZENIE

Ja, niżej podpisana

Michalina Halik

studentka Wydziału Neofilologii
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

o ś w i a d c z a m ,
że przedkładaną pracę licencjacką

pt. „*Performatywna funkcja języka religijnego na przykładzie sakramentu chrztu*”

napisałam samodzielnie.

Oznacza to, że przy pisaniu pracy, poza niezbędnymi konsultacjami, nie korzystałam z pomocy innych osób, a w szczególności nie zlecałam opracowania rozprawy lub jej istotnych części innym osobom, ani nie odpisywałam tej rozprawy lub jej istotnych części od innych osób.

Jednocześnie **przyjmuję do wiadomości**, że gdyby powyższe oświadczenie okazało się nieprawdziwe, decyzja o wydaniu mi dyplomu zostanie cofnięta.

....
(miejscowość, data) (czytelny podpis)

Spis treści

WSTĘP 4
1. Teoria aktów mowy 5
1.1 Performatywy i konstatacje 6
1.2 Aspekty aktu mowy (J.L.Austin) oraz niepełne akty mowy (J.R.Searle) 8
1.3 Klasyfikacja performatywów wg. J.L.Austina oraz J.R.Searle'a 10
1.4 Warunki fortunności 13
2. Język religijny 15
2.1 Specyfika języka religijnego 16
2.2 Odmiany języka religijnego i ich charakterystyka 18
2.3 Język liturgii jako odmiana języka religijnego 25
2.4 Performatywy w języku liturgicznym 26
3. CZĘŚĆ EMPIRYCZNA 28
3.1 METODOLOGIA BADAŃ 28
3.2 ANALIZA AKTÓW MOWY 29
I. OBRZĘD PRZYJĘCIA DZIECI 29
II. LITURGIA SŁOWA BOŻEGO 32
III. LITURGIA SAKRAMENTU 34
3.3 PODSUMOWANIE 39
PERFORMATYWY WYRAŹNE I PIERWOTNE 39
CZASOWNIKI PERFORMATYWNE W LITURGII CHRZTU 41
MOC ILLOKUCYJNA PERFORMATYWÓW LITURGII CHRZTU 41
UDZIAŁ UCZESTNIKÓW LITURGII W DZIAŁANIACH JĘZYKOWYCH 47
3.4 Wnioski końcowe 49
BIBLIOGRAFIA 50

WSTĘP

Inspiracją do napisania niniejszej pracy była refleksja nad związkiem pomiędzy twórczą mocą języka a religią. Codziennie wypowiadana jest niezliczona liczba słów i zdań, w mnogości sytuacji i kontekstów, między innymi w sferze życia dotyczącej religii. *Czy przykładamy wagę do tego, co i jak wypowiadamy mówiąc o wierze? Czy jesteśmy w pełni świadomi znaczenia naszych słów? Czy słowami możemy opisywać to, czego nie możemy doświadczyć zmysłami? Czy wypowiadając słowa, możemy doświadczyć niedotykalnego? Co więcej – czy mówiąc w kontekście religijnym, jesteśmy w stanie tworzyć nową rzeczywistość w sferze wiary?* Rozważania na temat relacji między językiem a religią rodzą wiele pytań, jednak niniejsza praca ma za zadanie badać działania językowe w kontekście wiary i rytuałów z nią związanych. Ze względu na fakt, iż katolicyzm jest religią kulturowo bliską autorce, to właśnie z jej obrzędów zostanie zaczerpnięty materiał badawczy. Jest to treść rytuału religijnego – pierwszego sakramentu, jaki jest udzielany wyznawcom religii rzymskokatolickiej – czyli sakramentu chrztu. Przed przystąpieniem do analizy materiału badawczego należy jednak przedstawić jej teoretyczne podstawy, zarówno z dziedziny dotyczącej twórczej mocy języka – czyli teorii aktów mowy, jak i charakterystyki języka religijnego. Z tej potrzeby wynika podział pracy na część empiryczną oraz teoretyczną, oraz podział części teoretycznej na rozdziały dotyczące dwóch poruszanych w pracy zagadnień językoznawczych. W pierwszym rozdziale zawarte będą podstawowe założenia teorii aktów mowy – definicja aktu mowy, odróżnienie wypowiedzi konstatujących od performatywnych, opis elementów aktu mowy, klasyfikacja performatywów oraz warunki ich skuteczności. Drugi rozdział w całości poświęcony jest charakterystyce języka religijnego, jego odmian funkcjonalnych oraz wypowiedzi performatywnych w języku religijnym. Część empiryczna składa się ze wstępnej analizy tekstu obrzędu

chrztu, mającej na celu wyłonienie wypowiedzi performatywnych oraz ich klasyfikację, natomiast w dalszej części przedstawiane są wyniki analizy i na ich podstawie wyciągane są wnioski na temat struktury wypowiedzi performatywnych w liturgii tego sakramentu.

1. Teoria aktów mowy

Teoria aktów mowy powstała dzięki grupie filozofów języka należących do oksfordzkiej szkoły analitycznej, a przede wszystkim dzięki Johnowi L. Austinowi, który przedstawił zarys swojej teorii aktów performatywnych w serii wykładów wygłoszonych w 1953 roku, a opublikowanych po jego śmierci w postaci książki pt. *How to do things with words* (1962). Dało to początek ożywionemu dyskursowi odnośnie natury aktów mowy, ich cech charakterystycznych, części składowych i ich podziału. Wielu językoznawców podjęło polemikę z Austinowskim ujęciem teorii aktów mowy, wzbogacając ją o nowe pojęcia, doprecyzowując nieścisłości i proponując nowe rozwiązania problematycznych dla niej kwestii. Najważniejsi kontynuatorzy badań Austina to: John Searle, Peter Strawson oraz Paul Grice (D. Zdunkiewicz, 1993). Anna Wierzbicka, która w latach siedemdziesiątych XX w. zaczęła badania aktów mowy na gruncie polskim tak pisze o przedmiocie zainteresowań tej teorii:

> *Teoria aktów mowy chlubi się, że przedmiotem jej zainteresowania są jednostki o wiele mocniej osadzone w rzeczywistości niż te, którymi zajmowało się na ogół językoznawstwo przeszłości* […] *Fonemy, morfemy, wyrazy czy zdania to jednostki abstrakcyjne i „martwe": żywa mowa składa się z „aktów", których struktura zdeterminowana jest ich funkcją pragmatyczną* (A. Wierzbicka, 1983)

Opierając się na tym można powiedzieć, iż teoria aktów mowy bada zależności pomiędzy wypowiedziami a istniejącą rzeczywistością.

1.1 Performatywy i konstatacje

Pierwszym krokiem, jakiego dokonał J.L. Austin w swoich wykładach na temat aktów mowy było rozróżnienie dwóch rodzajów wypowiedzi: performatywów (ang. *perform* - działać) od wypowiedzi konstatujących. Jako wypowiedzi performatywne Austin określa zdania, które zawierają czasowniki w pierwszej osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego w trybie oznajmującym i stronie czynnej (ale również czasowniki pierwszej osoby liczby mnogiej, lub czasowniki drugiej i trzeciej osoby obu liczb w stronie biernej, form czasu przyszłego, a nierzadko również formy bezosobowej – por. J.L. Austin, 1993), a ponadto

w ogóle nie "opisują", nie "zdają sprawy" z niczego i nie konstatują niczego, nie są "prawdziwe" ani "fałszywe" oraz wypowiedzenie danego zdania jest w całości lub części wykonaniem czynności, której z kolei nie opisałoby się normalnie jako mówienia czegoś. (J.L. Austin, 1993)

Tak więc wyjściowa definicja wypowiedzi performatywnych sformułowana przez Austina, odróżnia je od konstatacji przez fakt, iż z swej treści zawierają określone czasowniki zwane performatywnymi, nie podlegają ocenie prawdziwościowej klasycznej logiki a jedynie kryterium skuteczności, oraz posiadają moc wprowadzania zmian w istniejącej rzeczywistości, których nie można dokonać inaczej niż przez wypowiedzenie określonych słów.

Dalsza analiza różnic pomiędzy konstatacjami i performatywami dowiodła jednak, iż powyższa definicja jest znacznym uproszczeniem i nie znajduje zastosowania, gdy porównujemy niektóre zdania konstatujące ze stwierdzeniami o charakterze performatywnym. Szczególnie problematyczne są zdania performatywne, w których czasownik performatywny, czyli nazywający czynność wykonywaną za pomocą danej wypowiedzi zostaje pominięty. Tak więc mogą istnieć wypowiedzi performatywne formułowane bez użycia czasowników performatywnych i odwrotnie, mogą istnieć takie zdania o charakterze nieperformatywnym mające w swojej treści czasowniki, które wskazywałyby na jej performatywny charakter. Kryteria prawdziwości i skuteczności mogą być od siebie współzależne - J.L. Austin wyjaśnia ten problem podając przykład wypowiedzi *"Jan biegnie"* (wypowiedź konstatująca),

oraz *"Stwierdzam, że Jan biegnie."* (wypowiedź performatywna), zakładając, iż skuteczność drugiej wypowiedzi jest w tej sytuacji zależna od prawdziwości pierwszej.

Niejasności te doprowadziły Austina do weryfikacji wcześniej podanych przez niego kryteriów odróżniania performatywów od konstatacji, za pomocą cechy czasowników performatywnych którą Austin określa jako ich *asymetrię*. Cecha ta polega na tym, iż dany czasownik określony jako performatywny w określonej formie fleksyjnej może stanowić wyznacznik performatywności wypowiedzi, lecz po zmianie osoby, strony, czasu lub liczby czasownika traci on swój performatywny charakter. Austin podaje tu przykład pary zdań zawierających czasownik performatywny zestawionej z parą zdań konstatujących. Tak więc zdanie "*Zakładam się*" zawierające czasownik performatywny jest równoznaczne z czynnością zakładania się przez wypowiadającego, ale zdanie "*On się zakłada*" nie jest wypowiedzią performatywną, a jedynie konstatacją faktu, iż pewna osoba trzecia dokonała czynności zakładania się. Taka zależność nie zachodzi w przypadku czasowników, których nie używa się jako wyraźnych performatywów. Jako poparcie tego stwierdzenia mogą służyć zdania *"Ja biegnę"* lub *"On biegnie"*, gdzie niezależnie od użytej fleksji czasownik nie ma performatywnego charakteru. Dzięki powyższej definicji odróżnienia czasowników performatywnych od nieperformatywnych możliwe jest bardziej precyzyjne wyróżnianie wypowiedzi performatywnych.

Jednak jak wspomniano już wcześniej w tym rozdziale, oprócz performatywów zawierających w swojej treści czasowniki performatywne, istnieją zdania, w których nie ma zawartych czasowników o charakterze performatywnym, a jednak można przypisać im moc performatywną. Austin te dwa rodzaje performatywów nazywa performatywami ***wyraźnymi*** oraz ***pierwotnymi***.

Cytując za Austinem, ***performatywy wyraźne*** są to wypowiedzi performatywne występujące między innymi w takich postaciach jak "*Ja x że*", "*Ja x temu a temu*", lub "*Ja x*" (J.L. Austin, 1993), gdzie x oznacza czasownik performatywny nazywający czynność dokonywaną przez dane wypowiedzenie.

Są jednak takie wypowiedzi performatywne, które nie zawierają czasownika performatywnego, jednak tryb w nich użyty, ton głosu, kadencja lub akcent, użyte partykuły spójnikowe (aczkolwiek, zatem, natomiast, niniejszym), oraz towarzyszące im okoliczności i czynności niewerbalne (J.L. Austin, 1993) wskazują na ich performatywny charakter. J.L. Austin określa je mianem performatywów pierwotnych, dowodząc ich performatywności za pomocą wymienionych wcześniej wskaźników

performatywności. Przykładowo zdanie "Otwórz okno" nie zawiera czasownika performatywnego, jednak w zależności od mocy illokucyjnej wypowiedzi (por.1.3) mogą być rozwinięte do zdania "*Proszę cię, otwórz okno*", lub "*Rozkazuję ci, abyś otworzył okno*", które zawierają czasowniki performatywne, a więc są performatywami wyraźnymi. J.R. Searle również poruszył problem identyfikacji wypowiedzi nieposiadających wyraźnych cech performatywnych, odnosząc się do tzw. zasady wyrażalności, którą definiuje w następujący sposób:

„Zasada ta umożliwia nam zrównanie reguł wykonywania pewnych czynności mowy z regułami używania pewnych składników języka, dla każdej bowiem możliwej czynności mowy istnieje możliwy składnik języka, którego znaczenie (przyjąwszy kontekst wypowiedzi) wystarcza do ustalenia, że jego dosłowne wypowiedzenie jest wykonaniem dokładnie tej czynności mowy.”(J.R. Searle, 1987)

Jednakże istnieje kilka czasowników, które wymykają się powyższemu podziałowi. Według Austina takie zdania jak: "Niniejszym obrażam cię", " W ten sposób przekonuję cię", "W tej chwili cię onieśmielam". Czasowniki użyte w powyższych zdaniach co prawda określają czynności wykonywane poprzez wypowiadanie pewnych zdań, jednak wypowiadając powyższe zdania nie sposób wykonać czynności w nich opisanych. Nie można więc uznać powyższych wyrażeń jako wyraźnie performatywnych, a jedynie jako performatywy pierwotne, stwierdzające zaistnienie sytuacji obrażania, przekonywania lub onieśmielania.

1.2 Aspekty aktu mowy (J.L. Austin) oraz niepełne akty mowy (J.R. Searle)

Aspekty aktu mowy Austina

Austin wyróżnia trzy następujące aspekty składające się na akt mowy: czynność lokucyjną, czynność illokucyjną, oraz czynność perlokucyjną.

- **Czynność lokucyjna** - dotyczy tworzenia za pomocą kodu językowego określonego wyrażenia, bez uwzględnienia sytuacji oraz uczestników aktu mowy. W ramach czynności lokucyjnej Austin wyróżnia trzy podgrupy

czynności - fonetyczną (artykulacja dźwięków), fatyczną (wypowiadanie dźwięków należących do pewnego słownika i poprawne z punktu widzenia pewnej gramatyki) oraz rematyczną (użycie wyrazów w określonym kontekście oraz z pewnym odniesieniem. Tak więc czynność lokucyjna opiera się na artykulacji dźwięków, oraz łączeniu morfemów i wyrazów w pewien skończony twór (wypowiedź).

- **Czynność illokucyjna** - określa intencję, z jaką wypowiada się nadawca, jaki skutek chce osiągnąć poprzez wypowiedzenie określonych słów. Forma w jakiej została ujęta wypowiedź (za pomocą stosownego czasownika w odpowiedniej koniugacji, tonu głosu, kadencji, akcentu), taka jak ostrzeżenie, obietnica lub rozkaz stanowią moc illokucyjną danego wypowiedzenia i są podstawą klasyfikacji aktów mowy Austina;
- **Czynność perlokucyjna** - dotyczy rezultatów wypowiedzenia, zarówno osiągniętych celowo jak i efektów ubocznych. Efektem perlokucyjnym mogą zmiany mentalne i emocjonalne wywołane u odbiorcy przez wypowiedź (rozbawienie, lekceważenie, gniew, zmiana decyzji, powstrzymanie się od działania), wykonanie czynności określonej w performatywie lub reakcja za pomocą wypowiedzi. (D. Zdunkiewicz,1993)

Według Austina, jednej czynności lokucyjnej można przyporządkować jedną czynność illokucyjną, czyli jedno zdanie (lub wypowiedź) jest wypowiadane z jedną intencją określoną przez treść tego zdania. Natomiast liczba czynności perlokucyjnych przypadających na jedną wypowiedź może być nieograniczona.

Niepełne akty mowy Searle'a

Według Searle'a, podczas wypowiadania zdania poza czynnością illokucyjną wykonuje się inne czynności niż te wyróżnione wcześniej przez Austina (J.R. Searle, 1987). Aby odróżnić je od aspektu illokucyjnego, który określa jako pełny akt mowy, czynności te określa terminem **niepełnych aktów mowy** i wyróżnia wśród nich:

- **czynność *wysłowienia*** zdania, polegająca na wydawaniu dźwięków lub pisaniu znaków
- **czynność *odnoszenia*** - nazw jednostkowych do ich opisów
- **czynność *orzekania*** - przypisywania cech obiektom opisywanym przez nazwy występujące w zdaniu
- **czynności *wyrażania sądu***

Jako pełny akt mowy Searle uznaje ***elementarny akt illokucyjny***, oprócz czynności niepełnego aktu mowy zawierający wyrażenie intencji osiągnięcia ***celu illokucyjnego***, który z kolei służy zmianie relacji między sądem wyrażonym w wypowiedzi a zastaną rzeczywistością. Rodzaje zmian stosunku pomiędzy wyrażanym sądem a rzeczywistością, której dotyczy są kryterium klasyfikacji aktów performatywnych w ujęciu J.R.Searle'a.

Możliwe stosunki przystosowania:

1. sąd przystosowuje się do stanu rzeczy (twierdzenia powstające w oparciu o istniejącą już rzeczywistość);
2. stan rzeczy przystosowuje się do sądu (zobowiązanie się do działania poprzez obietnicę lub wypełnienie rozporządzenia);
3. sąd i stan rzeczy wzajemnie się do siebie przystosowują (powoływanie na stanowisko, zmiana stanu cywilnego);
4. brak przystosowania sądu i stanu rzeczy (wyrażanie uczuć i poglądów, pozdrowienia)

(M. Nowak, 2009)

1.3 Klasyfikacja performatywów wg. J.L.Austina oraz J.R.Searle'a

Klasy mocy illokucyjnej wg. J.L.Austina

J.L.Austin opiera swoją klasyfikację wypowiedzi na podstawie sporządzonej przez siebie listy czasowników wyraźnie performatywnych, które wyraźnie wskazują na rodzaj mocy illokucyjnej wypowiedzi (J.L.Austin,1993). Sam Austin podkreślał, że klasyfikacja ta oraz jej charakterystyka ma charakter zarysu i stanowi opis *"ogólniejszych rodzin powiązanych ze sobą i krzyżujących się czynności* mowy", i nie przedstawia żadnej z tych klas jako *w najmniejszym stopniu definitywnej* (J.L.Austin,1993).

Według kryterium mocy illokucyjnej wypowiedzi, Austin wyróżnia:

- **osądzeniowce**[1] - (*verdictives*) - należą do nich osądy, oszacowania. oceny i poglądy, dokonywane zarówno przez sędziów lub arbitrów jak i w sytuacjach codziennego wyrażania opinii. Jest to przedstawianie ustaleń odnoszących się do faktów lub wartości, takie jak m.in.: skazywanie, uniewinnianie, przyznawanie stopnia, wartościowanie, przedstawianie, interpretowanie, stawianie diagnozy, szacowanie, analizowanie lub obliczanie;
- **sprawcze** - (*exercitives*) - *wyrażają sprawowanie władzy, wykorzystywanie praw lub wywieranie wpływu* (J.L.Austin, 1993): należą do nich akty mianowania, zwalniania lub degradowania, rozkazywanie, ponaglanie, radzenie, ostrzeganie, nominowanie, zapisywanie w testamencie, odwoływanie ze stanowiska, poświęcanie, obwieszczanie, ogłaszanie, unieważnianie, ale również modlenie się i błaganie;
- **zobowiązaniowce** - (*commissives*) - osoba wypowiadająca bierze na siebie jakiś rodzaj odpowiedzialności, obiecuje coś, poręcza lub deklaruje. Jako zobowiązaniowce możemy określić następujące sytuacje: gdy osoba wypowiadająca zawiera umowę, gwarantuje, poręcza, daje słowo, ślubuje, zgadza się lub dokonuje zakładu;
- **zachowaniowce** - *(behabitives)* - wg. Austina najbardziej zróżnicowana z grup, która dotyczy postaw lub stanu psychicznego mówcy, oraz zachowania społecznego (J.L.Austin,1993). Przykładem zachowaniowców jest przepraszanie, gratulowanie, polecanie, wyrażanie kondolencji, przeklinanie, podziękowania, krytykowanie, błogosławienie, protestowanie, wyrażanie aprobaty;
- **wykładniowce** - (*expositives*) - określają miejsce wypowiedzi w toku rozmowy, jest to na przykład: odpowiadanie, utrzymywanie, zakładanie, podawanie przykładu, przyznawanie, przytaczanie, cytowanie, podsumowywanie, klasyfikowanie, sprzeciwianie się, stwierdzanie, zawiadamianie, pytanie, donoszenie, przypuszczanie.

Klasyfikacja ta była krytykowana m.in. przez Searle'a (J.R.Searle, 1979), który zarzucał jej brak precyzyjnego kryterium przydziału performatywu do danej klasy, oraz

[1] Nazwy polskie wg. tłumaczenia Bohdana Chwedeńczuka

brak wyraźnych granic między klasami (Austin często umieszczał ten sam czasownik performatywny w więcej niż jednej grupie performatywów.

Klasyfikacja aktów illokucyjnych według J.R.Searle'a

W odróżnieniu od klasyfikacji autorstwa J.L.Austina, opartej na często pokrywających się wzajemnie grupach czasowników, klasyfikacja J.R.Searle'a jest oparta na kryterium celu illokucyjnego wypowiedzi. J.R. Searle wyróżnia cztery rodzaje stosunku zmian między sądem wyrażonym w wypowiedzi a stanem faktycznym (por. 1.3), oraz oparte na nich pięć klas celu illokucyjnego.

Rodzaje celu illokucyjnego:

- cel illokucyjny **asercji** polegający na przystosowaniu sądu do stanu rzeczy;
- cel illokucyjny **zobowiązania** polegający na zmianie istniejącej rzeczywistości w odniesieniu do sądu wyrażonego w wypowiedzi, pod warunkiem, iż to osoba wypowiadająca ma urzeczywistnić swój sąd w świecie;
- cel illokucyjny **dyrektywy** polegający na ustanowieniu stosunku zmiany istniejącej rzeczywistości w odniesieniu do sądu wyrażonego w wypowiedzi, pod warunkiem, iż to odbiorcy tej odpowiedzi mają urzeczywistnić wyrażony w wypowiedzi stan rzeczy;
- cel illokucyjny **deklaracji** polegający na zmianach zarówno w rzeczywistości jak i w wyrażonym sądzie (stan wyrażony w sądzie urzeczywistnia się w trakcie jego wypowiadania);
- cel illokucyjny **ekspresji**, gdy wyrażany sąd oraz istniejąca rzeczywistość nie mają na siebie wpływu.

(M.Nowak, 2009)

Na tej podstawie J.R. Searle wyróżnia następujące klasy performatywów:

- **asertywy**[2] - wypowiedzi stwierdzające, sądy na temat rzeczywistości zastanej, podlegające ocenie w kategoriach prawdy i fałszu np. stwierdzenia;
- **dyrektywy** - wypowiedzi mające na celu nakłonienie słuchacza do jakiegoś działania czy reakcji: rozkazy, prośby, pytania;
- **komisywy** - wypowiedzi, w których mówiący zobowiązuje się do zrobienia czegoś, podjęcia działania reprezentowanego przez dany akt mowy np. obietnice, zobowiązania;
- **deklaratywy** - poprzez wypowiedź zostają stworzone pewne nowe fakty społeczne np. mianowania, odwołania;
- **ekspresywy** - wypowiedzi wyrażające postawy i emocje, w których mówiący wyraża swoje psychiczne nastawienie do treści przestawionych w akcie mowy np. wyraz żalu, radości, gratulacje, pozdrowienia, pożegnania;

(D. Zdunkiewicz, 1993)

1.4 Warunki fortunności

Jak już wspomniano w poprzednich rozdziałach, akty performatywne nie podlegają ocenie jako prawdziwe lub fałszywe – można je określać jedynie kryterium ich skuteczności (Austin używa terminu *felicity* - fortunność). W ocenie skuteczności performatywów Austin wykorzystuje następujące **kryteria fortunności performatywów**:

- musi istnieć konwencjonalna procedura posiadająca pewien konwencjonalny skutek, obejmująca wypowiadanie określonych słów przez uprawnione do tego osoby w określonych okolicznościach, jak np. ceremonia udzielania chrztu, wydawania wyroku;
- procedura musi być przeprowadzona poprawnie i całkowicie;
- osoba powołująca daną procedurę musi żywić określone w wypowiadanej treści uczucia i intencje i postępować w zgodzie z nimi.

(J.L. Austin, 1987)

[2] Polskie nazwy pochodzą z opracowania autorstwa D. Zdunkiewicz - *Akty mowy*, [w:] Współczesny język polski, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław, 1993, s.259-270.

Austin wyróżnia również konkretne rodzaje nieskutecznych performatywów, których niefortunność wynika z niedopełnienia powyżej wymienionych warunków. Są to **niewypały**, czyli czynności daremne ze względu na błędy powołania (czynności odrzucone) lub błędy wykonania (czynności skażone), oraz **nadużycia**, kiedy intencje osoby mówiącej nie są zbieżne z treścią jej wypowiedzi (J.L. Austin,1987).

J.R. Searle, który kontynuuje i rozwija teorię Austina wyróżnia następujące warunki fortunności:

- **reguła zawartości zdaniowej** - treść aktu mowy musi wynikać ze struktury syntaktycznej i składu leksykalnego;
- **reguła przygotowawcza** – dokonać aktu może tylko osoba do tego uprawniona i w ściśle określonych okolicznościach;
- **reguła szczerości** - osoba dokonująca aktu, musi robić to szczerze, obietnica jest ważna jedynie jeżeli osoba obiecująca chce spełnić jej warunki;
- **reguła istotności** - osoba dokonująca aktu musi poinformować odbiorców o sile illokucyjnej swojego wypowiedzenia;

(J.R. Searle, 1987)

Searle ilustruje powyższe warunki fortunności następującymi przykładowymi aktami mowy:

Prośba

1 reguła zawartości zdaniowej: opis przyszłej czynności wykonanej przez osobę do której kierowana jest prośba.

2 reguła przygotowawcza: proszony jest w stanie wykonać wspomnianą czynność, i proszący jest przekonany iż osoba którą prosi jest w stanie wykonać tą czynność. Zarówno dla proszącego jak i osobę proszoną nie jest oczywiste że przy normalnym przebiegu zdarzeń w osoba do której kierowana jest prośba wykonałaby wymienioną w prośbie czynność z własnej woli.

3 reguła szczerości: proszący naprawdę chce aby osoba do której zwraca się z prośbą wykonała daną czynność.

4 reguła istotna: wypowiedź osoby proszącej jest wyraźną próbą skłonienia drugiej osoby do wykonania danej czynności.

(J.R. Searle, 1987)

Powyżej przytoczona wiedza na temat aktów mowy: sposób ich definiowania, wyłaniania spośród wypowiedzi o charakterze nieperformatywnym, oraz ich klasyfikowania do poszczególnych klas stanowi podstawę dla badań zawartych w części empirycznej niniejszej pracy. Zarówno punkt widzenia Austina jak i Searle'a jest kluczowy dla uzyskania odpowiedzi w części badawczej oraz ich weryfikacji, choć w niektórych kwestiach rozwiązania proponowane przez tych autorów są niejednomyślne. Niejednomyślność ta również zmusza autorkę niniejszej pracy do pewnej niekonsekwencji, gdyż przedkłada Austinowską teorię aspektów aktu mowy nad niepełnymi aktami mowy Searle'a, lecz preferuje klasyfikację aktów illokucyjnych Searle'a ze względu na jej przejrzystość i precyzję. Wybory te zostały dokonane z myślą o badaniach zamieszczonych w tej pracy oraz przejrzystości argumentów na których opierać się będą wyciągane z nich wnioski.

2. Język religijny

Klasyczne typologie stylistycznych odmian polszczyzny przez długi czas nie uwzględniały języka religijnego jako odrębnej odmiany funkcjonalnej języka polskiego. Dopiero w 2002 roku A. Wilkoń (A. Wilkoń, 2002) przydał jej status odmiany funkcjonalnej, wyróżnionej na tym samym poziomie co inne odmiany użytkowe polszczyzny takie jak język urzędowy, naukowy czy potoczny. Język religijny stanowi szczególną odmianę języka ogólnego ze względu na funkcję jaką pełni w religijnej sferze życia społecznego (I. Bajerowa, 1994). Ze względu na swój związek z duchową sferą ludzkiego życia jest on badany z punktu widzenia takich dziedzin jak językoznawstwo, filozofia i teologia. Dla potrzeb niniejszej pracy przyjęto językoznawczy punkt widzenia przedstawiony między innymi w pracach Ireny Bajerowej, J. Puzyniny, M. Makuchowskiej, W. Przyczyny, G. Siwka i wielu innych.

2.1 Specyfika języka religijnego

Dla potrzeb niniejszej pracy przyjęto językoznawczą definicję języka religijnego autorstwa I. Bajerowej i J. Puzyniny, które określają język religijny jako *"odmianę języka ogólnego, będącą środkiem komunikacji w życiu religijnym. Główne funkcje tego języka to: kontaktowanie człowieka ze światem nadprzyrodzonym, opis ludzkiej wizji tego świata, oraz sformułowanie odnośnego zespołu wartości i nakazów moralnych"*. (I. Bajerowa, J. Puzynina,1993). Autorki tej definicji rozróżniają również dwa znaczenia pojęcia 'języka religijnego'. Jednym z nich, o węższym zakresie, jest język religijny dotyczący teologii moralnej oraz dogmatycznej, rytualny (liturgii), modlitw prywatnych, tekstów świętych, traktatów teologicznych, katechezy, kazań oraz religijnej literatury pięknej (I. Bajerowa, J. Puzynina, 1993).Warto przy tym zaznaczyć że język religijny nie musi służyć jedynie komunikacji pomiędzy wiernymi, lecz znajduje równiez zastosowanie w komunikacji z osobami spoza wspólnoty religijnej (W. Przyczyna, G. Siwek, 1999). Natomiast język religijny w szerszym znaczeniu obejmuje również teksty metareligijne, które obejmują takie działy religioznawstwa jak historia lub psychologia religii (I. Bajerowa, J. Puzynina, 1993). Jako że obiektem badań niniejszej pracy są wypowiedzi bezpośrednio dotyczące życia religijnego we wspólnocie i wskazujące na zaangażowanie religijne, powyższe pojęcie języka religijnego w jego szerszym znaczeniu nie jest przydatne w dalszych rozważaniach. Sławomir Sztajer w artykule *Rola języka religijnego w konstytuowaniu świata religijnego* podkreśla wagę jaką pełni język w życiu religijnym:

"*Język religijny nie pełni jedynie funkcji reprezentatywnej, ekspresywnej czy komunikacyjnej, lecz należy do podstawowych narzędzi tworzenia sensownego świata religijnego. Religijne działania językowe oraz ich wytwory stanowią strukturalne elementy tego świata, przez co nie można pojąć religii bez właściwego jej języka. [...] Nie sposob zresztą określić języka religijnego operując jedynie kryteriami leksykalnymi,składniowymi lub stylistycznymi. Język religijny to bowiem nic innego jak religijny sposob użycia języka."* (S. Sztajer, 2005)

Mimo, iż język religijny jest odmianą jezyka ogólnego i wykorzystuje ogólnopolski zasób słownictwa, oraz operuje jego fonetyką, fleksją i składnią (I. Pałucka, 2000), ze względu na kontekst swojego użycia istnieje wiele cech odróżniających go od języka świeckiego. Jedną z nich jest jego odniesienie do sfery sacrum, a więc zjawisk nadprzyrodzonych, niedotykalnych i niepoddających się

empirycznym, czyli obiektywnym drogom poznania. To odniesienie do istoty boskiej (zwanej dalej sacrum, bogiem, istotą wyższą) i uczestniczenie w jej objawianiu się jest określane również jako sakralna funkcja języka religijnego (I. Pałucka, 2000). Dla osób nie należących do wspólnoty i poddających w wątpliwość realność tej nadnaturalnej sfery język religijny pozbawiony jest celowości i sensu (L. Dupré, 1991). Referencja do istoty wyższej jako bytu odmiennego niż ludzki narzuca również stylistykę języka religijnego - to co nadprzyrodzone opisywane jest za pomocą symboli, przenośni, paradoksów i porównań typowych dla języka poetyckiego (M. Makuchowska, 2001).

Pomimo, iż język religijny w większości wykorzystuje słownictwo używane przez pozostałe odmiany języka, istnieje zbiór wyrazów związanych historycznie i kulturowo z religią i rytuałami, między innymi *chrzest, kazanie, hostia, kadzidło* (M. Makuchowska, 2001). Można zaliczyć do nich również związki wyrazowe często powtarzające się w języku religijnym i pozwalające na kwalifikację próbki tekstu lub wypowiedzi ustnej do gatunku języka religijnego, takie jak na przykład *bezkrwawa ofiara z Ciała i Krwi Pańskiej, nasz Ojciec z nieba, odejść do Pana* (M. Makuchowska, 2001).

Właściwością typową dla języka religijnego jest także wartościowanie odnoszące się do wartości duchowych, ocenianych jako pozytywne lub negatywne oraz odpowiadających im postaw moralnych (M. Makuchowska, 2001). W wartościowaniu tym istota nadprzyrodzona stanowi źródło wartości moralnych i punkt odniesienia w ich ocenie, skutkiem czego w kontekście języka religijnego słownictwo zaczerpnięte z języka ogólnego, a dotyczące osoby boskiej lub osób świętych posiada inne nacechowanie, z punktu widzenia wiary w najwyższym stopniu pozytywne
(L. Kołakowski, 1991).

Inną cechą języka religijnego, wynikającą pośrednio z powyżej wymienionych właściwości, jest jego zachowawczość, która ma służyć potęgowaniu poczucia fundamentalnej stałości życia duchowego (M. Makuchowska, 2001). Sprzyja to przechowywaniu słów wywodzących się z języka źródłowego religii takich jak *alleluja, hosanna, amen,* długotrwałego używania w czasie liturgii łaciny będącej martwym językiem, nie rozumianym przez znaczną większość wiernych (aż do połowy XX w.), stosowaniu archaizmów, formuliczności oraz skłonności do patetyzmu. Należy jednak zaznaczyć, iż natężenie tych cech zmienia się w zależności od sytuacji, w której język religijny jest używany, i z tego powodu odmiana języka religijnego wykorzystywana na codziennych rozmowach współczesnej potocznej polszczyźnie niż język homilii. Tak

więc język religijny jest wewnętrznie zróżnicowany i niejednorodny, podobnie jak język ogólny, którego jest częścią (M. Makuchowska, 2001).

2.2 Odmiany języka religijnego i ich charakterystyka

Język religijny jest wykorzystywany w różnych aspektach życia duchowego wspólnoty, w różnych sytuacjach komunikacyjnych i dla realizacji różnych celów.

Na podobieństwo ogólnej odmiany języka polskiego w języku religijnym wyróżnia się następujące podstawowe odmiany funkcjonalne: potoczną, oficjalną, urzędową, naukową, publicystyczną i artystyczną (I. Pałucka, 2000). Dorota Zdunkiewicz-Jedynak, w swoich *Wykładach o stylistyce* proponuje bardziej szczegółowy podział odmian języka religijnego niż I. Pałucka, poza wymienionymi wcześniej wyróżniając również biblijną oraz retoryczną odmianę języka religijnego. Zaznacza również, iż wszystkie odmiany języka religijnego mają swoje wspólne źródło, którym jest polski styl biblijny (D. Zdunkiewicz-Jedynak, 2008), wypracowany przez wieki tradycji tłumaczeń Biblii przy pomocy zasobu słownictwa i środków językowych dostępnej w ogólnej odmianie polszczyzny. Każda z wyżej wymienionych odmian pełni określoną funkcję komunikacyjną w danym aspekcie życia religijnego, posługuje się odmiennym zbiorem charakterystycznych dla niej środków wyrazu oraz różnymi gatunkami wypowiedzi (M. Makuchowska, 1999).

Polski **styl biblijny** jest odmianą języka religijnego obecną w przekładach chrześcijańskich ksiąg natchnionych, czyli Starym i Nowym Testamencie. Uformowała się w drodze wielowiekowej tradycji translatorskiej – kształtującej się od końca XIV w,. najpierw na gruncie doświadczenia zapożyczonego z obcych tłumaczeń, na przykład tłumaczeniach czeskich, oraz Wulgaty (łacińskiego przekładu Biblii z języków oryginalnych - hebrajskiego, aramejskiego oraz greckiego), a następnie na gruncie ogólnej odmiany języka polskiego. Okres najbardziej intensywnego rozwoju polskiego języka biblijnego przypada na okres od drugiej połowy XVI w. do końca pierwszej połowy XVII w., kiedy to podjęto najwięcej prób translatorskich. Należy zaznaczyć, że tradycja chrześcijańska za nadawcę tekstów natchnionych uznanych przez wspólnotę religijną uznaje boga, który za pośrednictwem autorów natchnionych którzy je utrwalili

(za pomocą przekazu ustnego, a następnie przez ich spisanie), przekazuje ich treść swoim wyznawcom. Styl biblijny wyróżnia się przede wszystkim w warstwie leksykalnej i składniowej. Za *Wykładami o stylistyce* autorstwa Doroty Zdunkiewicz-Jedynak można wymienić następujące cechy odróżniających leksykę biblijną: biblijne nazwy własne; stałe związki wyrazowe; semityzmy - *alleluja, Jahwe, rabbi;* słownictwo o podniosłym wydźwięku; częste używanie archaizmów. Dalej wyróżniono również charakterystyczne cechy składni biblijnej, takie jak: przewaga zdań współrzędnie złożonych nad podrzędnie złożonymi (parataksy nad hipotaksą);

- rozpoczynanie zdań spójnikami oraz zaimkami względnymi - *tedy, wonczas, zaprawdę, albowiem, i* (polisyndeton);
- nadużywanie zaimka dzierżawczego (np. *Zzuj buty twe z nóg twoich*);
- składnia wersetowa i paraleliczna;
- składniowe struktury pleonastyczne (np. wprowadzanie wypowiedzi osób dwoma czasownikami (np. *I prosił go wielce: mówiąc, A wołając głosem wielkim, rzekł*) (D. Zdunkiewicz-Jedynak, 2008).

Oficjalny **(kanoniczny)** język religijny służy do porozumiewania się członkom wspólnoty, którzy utrzymują ze sobą kontakty jedynie na poziomie przynależności do jednego wyznania, parafii lub wspólnoty religijnej. Między rozmówcami obowiązuje wtedy dystans wynikający z różnicy wieku, roli pełnionej we wspólnocie religijnej lub sytuacji, w jakiej następuje komunikacja, to jest w czasie mszy świętej lub katechezy (hierarchizacja) (M.Makuchowska, 1995). Oficjalna odmiana języka religijnego znajduje zastosowanie w takich gatunkach wypowiedzi jak teksty natchnione (wypowiedzi prorockie lub teksty objawień), modlitwy liturgiczne, akty sakramentalne, modlitwy zbiorowe oraz prywatne, katecheza, akty głoszenia słowa bożego takie jak kazanie lub homilia, czy też język używany w trakcie konferencji religijnej lub soboru. Oficjalny język religijny jest odmianą najbliższą językowi biblijnemu (D. Zdunkiewicz-Jedynak, 2008) i posiada wiele z jego cech, szczególnie na poziomie leksykalnym, czyli występują w nim stałe związki wyrazowe pochodzące w Biblii, semityzmy w formułach liturgicznych, używanie słów o patetycznym wydźwięku oraz słów przestarzałych. Inną cechą charakterystyczną jest użycie słów oraz wyrażeń z wysokiego rejestru języka ogólnego, ograniczenie spontaniczności wypowiedzi w celu podporządkowania narzuconym odgórnie formułom stworzonym dla okoliczności wypowiadania się, szczególnie w przypadku aktów sakramentalnych oraz modlitwy liturgicznej. Większa

dowolność w wypowiedzi dopuszczana jest w przypadku modlitwy prywatnej, indywidualnej, lub też zbiorowej (lecz pozaliturgicznej) lub kazaniach. W tych sytuacjach również często wypowiedzi wyzbyte są patosu cechującego formuły liturgiczne, jednak zawsze cechuje je stosowanie słownictwa wysokiego rejestru oraz nadawanie im atmosfery doniosłości (M. Makuchowska, 1995).

Potoczny język religijny (w teologii stosowany jest termin egzystencjalnej odmiany języka religijnego) jest wykorzystywany niemalże wyłącznie w komunikacji ustnej, w nieoficjalnych lub intymnych sytuacjach, kiedy wypowiadający odczuwa komfort wyrażając swoje przeżycia, potrzeby i odczucia dotyczące wiary. W takich sytuacjach dopuszcza się użycie słów mocno wartościujących, dodatnio lub ujemnie. W potocznym języku religijnym dozwolone jest ironizowanie, okazywanie lekceważenia w stosunku do osób duchownych lub innych wiernych, wypowiedzi rubaszne, grubiańskie lub humorystyczne. Typowym zjawiskiem w potocznym języku religijnym jest użycie kolokwializmów oraz zdrobnień słownictwa dotyczącego religii, takich jak *Bozia, paciorek, kościółek, Jezusek;* szczególnie gdy mamy do czynienia z rozmowami na tematy religijne między dorosłymi a małymi dziećmi, na przykład w przypadku katechezy przedszkolnej lub nauczania początkowego. Składnia w potocznym języku religijnym posiada cechy analogiczne do składni potocznej polszczyzny: jest słabo uporządkowana, z wieloma wtrąceniami, często złożona z ciągów luźno powiązanych gramatycznie i logicznie wyrazów, tak zwanych potoków składniowych. Poza rozmową religijną, potoczny język religijny jest charakterystyczny dla sytuacji wyrażania osobistych przeżyć i odczuć, takich jak udzielanie świadectwa przez nawróconych lub dzielenie się słowem (M. Grabowska 1989).

Urzędową odmianę języka religijnego spotyka się przede wszystkim w dokumentach, których nadawcą są instytucje oraz urzędy religijne wydające encykliki, adhortacje, listy pasterskie, rozporządzenia lub przepisy prawne. Fakt, iż nadawcą dokumentu jest nie osoba, lecz instytucja, wymusza formalność i bezosobowość przekazu, którego nadrzędnym celem jest informowanie wiernych oraz pośrednie sprawowanie kontroli nad ich zachowaniem za pomocą przepisów prawa kościelnego. Urzędowy język religijny, aby spełniać odpowiednio swoją informatywną funkcję musi być precyzyjny, wykluczać wszelkie niejasności i wieloznaczności. W urzędowych pismach religijnych nie dopuszcza się nieścisłości w definiowaniu, użycia synonimów, wyrażeń pochodzących z języka potocznego oraz zbędnej ekspresji.

W urzędowej odmianie języka religijnego dominuje szablonowość wypowiedzi, komponowanych według z góry ustalonych, opierających się zmianom wzorców (M. Wojtak, 1992).

Naukowa odmiana języka religijnego jest używana do przekazywania specjalistycznej wiedzy religijnej, występuje w gatunkach dzieł naukowych, jak artykuł, referat, rozprawa, monografia lub podręcznik. Rozróżnia się dwie grupy odbiorców tekstów wykorzystujących tą odmianę języka - odbiorcami typowo naukowych wydawnictw są specjaliści oraz studenci z kierunków związanych z religią (teologia, religioznawstwo) oraz szersze grono odbiorców wydawnictw popularnonaukowych, niewymagających od odbiorcy posiadania specjalistycznej wiedzy. Naukowa odmiana języka religijnego, analogicznie do naukowej odmiany ogólnej polszczyzny, preferuje rozbudowaną składnię i leksykę ściśle związanych z dziedziną, której dotyczy, czyli nazw fachowych lub naukowych opisujących pojęcia związane z religią, takie jak *transcendentalia, cnoty teologalne, misterium, paruzja*. Naukowy charakter tekstu warunkuje konieczność jego uporządkowania za pomocą zamieszczonego spisu treści oraz źródeł bibliograficznych oraz przejrzystego podziału na rozdziały, podrozdziały i paragrafy. (D. Zdunkiewicz-Jedynak, 2008).

W sferze wypowiedzi dotyczących spraw religijnych pojawiających się w mediach dominuje **publicystyczna odmiana języka religijnego**. W tej sferze zastosowania języka religijnego nadawcami są głównie dziennikarze, a odbiorcą korzystający z danego medium (czytelnicy gazet, słuchacze radia, widzowie telewizji). Z religijnym językiem publicystycznym można się zetknąć w takich gatunkach wypowiedzi jak sprawozdanie, raport, artykuł, felieton, rozmowa redakcyjna lub dyskusja. Publikacje te mają na celu nie tylko przekazywanie informacji, ale również wpływanie na światopogląd odbiorców przez podawanie gotowych sądów oraz wzorów postępowania i przekonywanie o ich słuszności. Publicystyka religijna ma często również charakter propagandowy, czyli ma na celu preewangelizację – rozprzestrzenianie informacji o wierze katolickiej w celu zwiększenia grona wiernych. W zależności od charakteru publikacji język w nich używany przyjmuje różne cechy charakterystyczne, na przykład wiadomości o wydarzeniach są wyrażane za pomocą prostych, zwięzłych zdań, w których przeważa oficjalny rejestr językowy. Mają one na

celu przedstawienie wyczerpującego opisu wydarzeń oraz okoliczności im towarzyszących, najczęściej nie komentując ich ani nie oceniając (E. Szczurek, 1995). Z kolei język gatunków takich jak felieton cechuje się podobieństwem do języka artystycznego: cechuje je duża ilość wyrażeń ekspresywnych oraz niekonwencjonalne przedstawienie tematu.

Religijna literatura piękna, taka jak: powieść religijna, poezja religijna, lub tekst pieśni religijnych, posługuje się **artystyczną odmianą języka religijnego**. Nadawcą komunikatu jest autor dzieła, natomiast odbiorcą jest czytelnik lub w przypadku pieśni - słuchacz. Należy zaznaczyć, że w religijnej poezji jej funkcja sakralna, której wyrazem jest dzielenie się z odbiorcą duchowym doświadczeniem obcowania z istotą wyższą, przeważa nad funkcją wyłącznie estetyczną (D. Zdunkiewicz-Jedynak, 2008).

W przeciwieństwie do innych odmian języka religijnego w odmianie artystycznej unika się używania konwencjonalnego słownictwa religijnego obecnego w liturgii lub katechizmie. Celem wypowiedzi artystycznej jest przedstawienie wiary i tego, co jej dotyczy w sposób niedosłowny, niekonwencjonalny i interesujący (W. Kudyba, 1999). Innym powszechnie wykorzystywanym środkiem stylistycznym jest parabola. Wyjaśniając prawdy wiary w obrazowy sposób, za pomocą metafor kryjących głęboki morał prowokuje czytelnika do przemyśleń. Parabola przybliża prawdy wiary do szarej codzienności i w ten sposób ułatwia ich zrozumienie lepiej niż ich teologiczne wyjaśnienia, dodatkowo zmniejszając wrażenie dystansu między opisywanym sacrum a odbiorcą dzieła. Dzięki zbliżeniu języka literatury religijnej do życia codziennego, jest on również zrozumiały dla osób o mniejszej wrażliwości religijnej lub osób innych wyznań lub religii niż autor tekstu (W. Kudyba, 1999).

Na podstawie powyższej charakterystyki można dokonać porównania opisanych w tym rozdziale odmian funkcjonalnych języka religijnego stosując takie kryteria jak rodzaje wypowiedzi w których zastosowanie ma dana odmiana, typ odbiorcy oraz nadawcy wypowiedzi oraz relacje między nimi, ogólne cechy charakteryzujące język wypowiedzi, oraz cechy szczególne stosowanego w nich słownictwa i składni (tab.1).

Należy jednak zaznaczyć że różnice występują nie tylko pomiędzy funkcjonalnymi odmianami języka religijnego, ale również wewnątrz nich. Dwie wypowiedzi przynależące do jednej odmiany języka religijnego mogą znacznie różnić

się stopniem formalizacji, naciskiem na różne funkcje języka odpowiadające komunikatowi wypowiedzi lub zasobem użytych zabiegów stylistycznych. Przykładem różnic w stopniu formalizacji w ramach tej samej odmiany funkcjonalnej jest rozbieżność między modlitwą indywidualną, gdzie dopuszczona jest możliwość spontanicznego formułowania wypowiedzi, a zbiorową modlitwą liturgiczną, której treść jest w góry narzucona przez tradycję wspólnoty religijnej. Innym przykładem może być felieton religijny, dopuszczający ekspresję subiektywnych poglądów i postaw autora, dysponuje większym zasobem środków stylistycznych niż z założenia obiektywny reportaż, mający pełnić jedynie funkcję informacyjną. Fakt ten sprawia, że język jakim posługuje się autor w felietonie o tematyce religijnej jest bliższy artystycznej odmianie języka religijnego niż inne gatunki publicystyczne, jednak ze względu na jego zastosowanie w mediach, jest on zaliczany do publicystycznej odmiany języka religijnego.

Odmiana języka religijnego	Zastosowanie i odmiany	Odbiorcy i nadawcy	Cechy ogólne języka	Cechy leksyki	Cechy składni
język Biblii	chrześcijańskie teksty natchnione (Stary i Nowy Testament)	nadawca: sacrum za pośrednictwem autora natchnionego oraz lektora odbiorca: indywidualny odbiorca tekstu (czytający), lub wspólnota słuchająca czytania	archaiczność, podniosłość, patetyzm;	archaizmy, semityzmy leksykalne, biblijne nazwy własne, utarte związki wyrazowe;	składnia wersetowa i paraleliczna, hipotaksa, struktury pleonastyczne;
oficjalny (kanoniczny)	liturgia	naprzemienność ról odbiorcy, nadawcy i świadka między sacrum, kapłanem i wspólnotą;	archaiczność, formuliczność, powtarzalność, hierarchizacja, poprawność, wysoki rejestr językowy;	archaizmy, semityzmy leksykalne, biblijne nazwy własne, utarte związki wyrazowe;	wzorowana na składni języka biblijnego;
potoczny (egzystencjalny)	rozmowy na tematy religijne pomiędzy bliskimi, katecheza	naprzemienność ról między interlokutorami, dialog między katechetą a pobierającymi nauki	niski rejestr językowy (potoczność), wyrażanie skrótowe, wypowiedzi ironizujące, grubiańskie;	zdrobnienia, kolokwializmy, wulgaryzmy, wyrazy o silnym nacechowaniu;	nieuporządkowana, zawierająca wiele wtrąceń, potoki składniowe;
urzędowy	oficjalne dokumenty wydawane przez instytucje religijne: encykliki, adhortacje, rozporządzenia, listy pasterskie;	nadawcy: instytucja religijna wydająca dany dokument; odbiorcy: adresat dokumentu (wspólnota religijna jako całość - wszyscy wierni, wierni podlegający danej diecezji, kurii itp.);	wysoki rejestr językowy, szablonowość, formalność i bezosobowość, precyzja definiowania pojęć ;	słownictwo wysokiego rejestru językowego, unikanie użycia synonimów;	uporządkowana, konstruowanie zdań według utartych szablonów kompozycyjnych;
naukowy	dzieła naukowe o tematyce religijnej: referaty, rozprawy, monografie, prelekcje, podręczniki	nadawca: autor tekstu naukowego; odbiorcy: czytelnicy lub słuchacze (w przypadku prelekcji)- specjaliści oraz studenci z dziedzin związanych z religią;	formalność, poprawność językowa, uporządkowanie tekstu (wyrażenia nawiązujące i podziały na rozdziały, paragrafy);	specjalistyczne pojęcia naukowe związane z religią;	uporządkowana, silnie rozbudowane zdania;
publicystyczny	gatunki publicystyczne zawierające opis wydarzeń religijnych lub punktu widzenia religii: raport, reportaż, wywiad;	nadawca: dziennikarz odbiorcy: czytelnicy, słuchacze, widzowie;	wysoki rejestr językowy, nacisk na informacyjną i perswazyjną funkcję komunikatu, wysoka ekspresywność;	słownictwo wysokiego rejestru językowego, wysoki stopień nominalizacji;	prosta i uporządkowana, ułatwiająca czytelny odbiór przekazywanych informacji;
artystyczny	literatura piękna o tematyce religijnej: proza, poezja, teksty pieśni religijnych	nadawca: autor utworu literackiego, odbiorca: czytelnik lub słuchacz;	wysoki rejestr językowy, niedosłowność, nacisk na funkcję sakralną dzieła, użycie zabiegów stylistycznych : paraboli, metafor; wysoka ekspresywność;	słownictwo wysokiego rejestru językowego, unikanie tradycyjnego słownictwa i zwrotów opisujących sferę życia religijnego;	zależna od indywidualnego stylu autora;

Tab.1 Zestawienie cech charakterystycznych odmian funkcjonalnych języka religijnego

2.3 Język liturgii jako odmiana języka religijnego

W centrum zainteresowania niniejszej pracy znajduje się szczególna odmiana oficjalnego (kanonicznego) języka religijnego, stosowana w liturgicznym aspekcie życia wspólnoty religijnej, czyli używana w czasie mszy świętych oraz nabożeństw. Obecna jest przede wszystkim w takich formach wypowiedzi jak zbiorowa modlitwa liturgiczna o z góry narzuconej formule, homilii i kazaniach, oraz sakramentaliach i sakramentach, czyli religijnych wypowiedziach posiadających moc sprawczą. Struktura relacji między odbiorcą i nadawcą w języku liturgicznym jest złożony ze względu na przekonanie wiernych o współuczestnictwie boga w liturgii: jako nadawcy słowa bożego, odbiorcy modlitw czy też podmiotu dzierżącego moc sprawczą w religijnych aktach mowy, która jest udzielana kapłanowi pełniącemu najczęściej rolę pośrednika między bogiem a wiernymi (por.1.4). D. Zdunkiewicz-Jedynak charakteryzuje język liturgiczny jako odmianę najbliższą biblijnym korzeniom języka religijnego i wymienia następujące cechy dla niej charakterystyczne:

- szablonowość (spetryfikowana struktura i schemat kompozycyjny, powtarzalność pewnych formuł w różnych tekstach – utarte połączenia wyrazowe, raczej odtwarzane jako całości;
- hieratyczność (przejawiająca się obecnością słownictwa podniosłego, przestarzałych form gramatycznych i archaizmów leksykalnych, specjalnej metaforyki i symboliki);
- ekspresywność**;**
- uwarunkowana charakterystycznym dla religii typem poznania symboliczność, metaforyczność i wieloznaczność;
- specjalne słownictwo (np. *grzech, sakrament, dusza, anioł, szatan),* specjalna sfera znaczeń (np. *jasny/ ciemny, wysoko/nisko, choroba, życie, żniwa, szata, służyć, skała, praca, pokój, pokarm, , owoc, ogień, królestwo, jedność, dziedzictwo, dom, czysty, ciało, chleb, bogactwo*);

(D. Zdunkiewicz-Jedynak, 2008).

2.4 Performatywy w języku liturgicznym

Rytualna strona języka religijnego, w której stosowana jest jego liturgiczna odmiana najpełniej oddaje jego performatywny charakter (S. Sztajer, 2005). Performatywy w języku religijnym, a szczególnie te występujące w treści siedmiu sakramentów (chrzest, bierzmowanie, eucharystia, spowiedź, namaszczenie chorych święcenia kapłańskie oraz małżeństwo) oraz sakramentaliów (czyli m.in. błogosławieństwa, poświęcenia, egzorcyzmy, pogrzeb), mają moc wytwarzania nowych faktów społecznych wewnątrz wspólnoty religijnej. Mniej uchwytnym przejawem sprawczego charakteru języka religijnego według Sztajera jest między innymi regulowanie zachowań, konstruowanie pewnych definicji sytuacji, wywoływanie stanów emocjonalnych oraz podtrzymywanie poczucia wspólnoty (S. Sztajer, 2005).

Próby precyzyjnej analizy aktu mowy w języku religijnym, która odpowiada celom badawczym niniejszej pracy podejmuje się I. Bajerowa, która poddała obserwacji szczególne cechy relacji między nadawca a odbiorcą, treści aktu mowy, kodu, sytuacji i rodzaju komunikatu (I. Bajerowa, 1994). Opierając się na wynikach analizy przeprowadzonej przez autorkę, można wyłonić następującą charakterystykę rytuału, czyli zarówno sakramentów i sakramentaliów, jak i modlitwy zbiorowej (liturgicznej) jako performatywnego aktu mowy w języku liturgicznym :

- jako nadawca aktu performatywnego w rytuałach religijnych może występować sacrum za pośrednictwem kapłana , któremu udziela mocy sprawczej w przypadku sakramentów i sakramentaliów, wspólnota uczestnicząca razem w liturgii lub modlitwie (wraz z kapłanem lub bez jego udziału). Analogicznie, sacrum może występować również jako adresat modlitwy liturgicznej, lub zostać wezwane jako świadek przy składaniu przysięgi (na przykład przez wyrażenie *tak mi dopomóż Bóg*); odbiorcą może być wierny przystępujący do sakramentu lub wspólnota do której zwraca się kapłan (pozdrowienia i błogosławieństwa np. *pokój Pański niech zawsze będzie z wami*); wszystkie te podmioty mogą naprzemiennie pełnić role nadawcy, odbiorcy lub świadka w czasie liturgii;
- treść rytuału zawiera odniesienie do sacrum, jego czynów i cech, lub jego wezwanie w celu udzielenia kapłanowi mocy sprawczej; modlitwa liturgiczna składa się ze stałych elementów, takich jak wezwanie istoty boskiej (anaklezy), elementów wewnętrznych (prośba, podziękowanie, przeprosiny wraz z opisem

ich przedmiotu lub uwielbienie) oraz elementu końcowego, zwykle określającego nadawcę modlitwy (M. Wojtak, 1999);

- jako szczególne cechy kodu religijnych aktów mowy I. Bajerowa podaje dwupoziomowość wypowiedzi przejawiającą się przez używanie metafor, analogii oraz metonimii, oraz używanie słownictwa dotyczącego religii;
- rytuałowi jako sytuacji w jakiej zachodzi akt mowy przypisano powtarzalność, moc sprawczą oraz teatralność, która łączy między innymi z takimi cechami języka jak tradycyjność, formułowość, perswazyjność, powiązanie z niejęzykowymi znakami, artystyczność i poprawność językowa;

I. Bajerowa dokonała również podziału aktów sprawczych (rytuałów) oraz modlitw ze względu na rodzaj komunikatu jaki niesie ze sobą akt mowy. Rytuały podzielono na dwie kategorie: sakramenty oraz sakramentalia; modlitwy natomiast na dziękczynne, chwalebne, prośby (znane w tradycji katolickiej pod nazwą modlitw błagalnych) oraz przepraszanie (nazywane również modlitwami przebłagalnymi).

Cechy aktu mowy wymienione w powyższej charakterystyce mają istotne znaczenie dla centralnej roli rytuałów w życiu religijnym wspólnoty. Powtarzalność i formułowość treści rytuałów pełni ważną funkcję mnemotechniczną i wprowadza ład w zbiorowych praktykach religijnych. Dialogowość wypowiadania tych powtarzających się formuł w czasie liturgii pomaga również utrzymanie poczucia wspólnoty i aktywnego włączenia się we wspólne doświadczaniu obecności sacrum. Teatralność rytuałów, która objawia się w elementach niewerbalnych towarzyszących rytualnym formułom (na przykład symboliczne bicie się w piersi towarzyszące wyznaniu win, wznoszenie rąk przez kapłana przy wzywaniu sacrum), oraz artystyczność (użycie takich środków stylistycznych jak metonimia, analogia, metafora) i perswazyjność języka (m.in. używanie trybu rozkazującego oraz wołacza w formułach wypowiadanych przez kapłana), sprzyja stworzeniu atmosfery podniosłości i niezwykłości, co z kolei ma na celu wywoływanie określonych emocji i postaw wobec sacrum wśród uczestników liturgii (S. Sztajer, 2005; I. Bajerowa, 1994).

3. CZĘŚĆ EMPIRYCZNA

3.1 METODOLOGIA BADAŃ

- Cel badań

Przedmiotem niniejszego badania jest analiza aktów performatywnych w języku liturgicznym na przykładzie tekstu liturgii chrztu świętego w obrządku rzymskokatolickim. Celem poniższej analizy jest uzyskanie szczegółowych informacji na temat wypowiedzi performatywnych występujących w tekście źródłowym takich jak występowanie performatywów wyraźnych oraz pierwotnych, występowanie poszczególnych klas aktów illokucyjnych (wg. J.R.Searle'a) oraz analiza udziału poszczególnych grup uczestników liturgii w obecnych w niej działaniach językowych. Ze względu na obiektywny językoznawczy punkt widzenia z jakiego prowadzone są niniejsze badania, nie będą one uwzględniać czynników wynikających z dogmatycznego aspektu cytowanych tekstów religijnych, a jedynie kontekst jednoznacznie wynikający z ich treści. Badanie nie będzie natomiast obejmować szczegółowej analizy okoliczności w jakich akty te są dokonywane ani rozstrzygać kwestii skuteczności badanych performatywów.

- Materiał badawczy

Analizowany tekst jest zatwierdzonym przez Konferencję Plenarną Episkopatu Polski przekładem treści obrzędu chrztu świętego, który jest wzorcem stosowanym we wszystkich kościołach obrządku rzymskokatolickiego w Polsce. Analizie poddana została wersja obrzędu przeznaczona do chrztu wielu dzieci, a dokładniej elementy ściśle z tym obrzędem związane i tylko dla niego charakterystyczne, z pominięciem czytań, psalmów, oraz dodatkowych opcjonalnych wersji modlitw. Dla łatwości odnoszenia się się do tekstu źródłowego zachowano oryginalne nazwy elementów liturgii oraz oryginalną numerację wersów. Treść poszczególnych elementów zostanie podana w całości, z wyróżnieniem zawartego w niej aktu performatywnego, aby ukazać pełen kontekst danej wypowiedzi. W przypadku performatywów pierwotnych, czasownik performatywny rozwijający je do postaci performatywu wyraźnego został wyróżniony w cytowanej treści w nawiasach kwadratowych, aby odróżnić go od oryginalnej treści tekstu.

- Organizacja badań

Pierwszym krokiem w przeprowadzonych badaniach będzie analiza wyodrębnionej części tekstu w celu wyłonienia wypowiedzi performatywnych za pomocą kryteriów performatywności J.L. Austina (por. 1.1). Kolejnym krokiem będzie określenie roli nadawcy danej wypowiedzi, a także przydzielenie wypowiedzi lub jej poszczególnych elementów do odpowiednich klas performatywów J.R. Searle'a.

W końcowym etapie nastąpi porównanie stosunku ilości różnych klas i rodzajów performatywów, a także statystyka pojawiania się poszczególnych czasowników performatywnych.

3.2 ANALIZA AKTÓW MOWY

I. OBRZĘD PRZYJĘCIA DZIECI

WYBÓR IMIENIA I PROŚBA O UDZIELENIE CHRZTU

38.

Celebrans: [**Pytam** was] *Jakie imię wybraliście dla swojego dziecka?*
Rodzice: [**Wybraliśmy** imię] *N.N.*
Celebrans: [**Pytam** was] *O co prosicie Kościół Boży dla swoich dzieci?*
Rodzice: [**Prosimy**] *O chrzest.*

Powyższa wypowiedź ma charakter sekwencji pytań zadawanych przez celebransa, który reprezentuje wspólnotę religijną, oraz odpowiedzi na nie udzielanych przez rodziców chrzczonego dziecka. Zarówno pytania jak i odpowiedzi są performatywami pierwotnymi, gdyż żadne ze zdań nie zawiera czasownika performatywnego, określającego czynność illokucyjną wykonywaną w wypowiedzi. Jednak dowodem na

ich performatywność jest to iż można sprowadzić je do postaci performatywów wyraźnych za pomocą czasowników performatywnych.

Na podstawie klasyfikacji performatywów powyższe wypowiedzi należy kolejno przydzielić do następujących klas: pytania zadawane przez celebransa do klasy dyrektywów, ponieważ mają na celu nakłonienie odbiorcy do wyjawienia określonej informacji; odpowiedź rodziców odnoszącą się do wyboru imienia jako asertyw – gdyż odpowiedź rodziców jest stwierdzeniem odnoszącym się do wcześniej powziętego wyboru, natomiast odpowiedź na drugie pytanie celebransa jako dyrektyw - prośbę (czyli próbę nakłonienia do działania) o udzielenie chrztu.

39.

[**Pouczam** was, iż] *Prosząc o chrzest dla swoich dzieci, przyjmujecie na siebie obowiązek wychowania ich w wierze, aby zachowując Boże przykazania, miłowały Boga i bliźniego, jak nas nauczył Jezus Chrystus.* [**Pytam** was] *Czy jesteście świadomi tego obowiązku?*

Rodzice: *Tak.* albo [**Oświadczamy** iż] *Jesteśmy tego świadomi.*

Powyższa wypowiedź celebransa skierowana do rodziców jest performatywem pierwotnym i do jej rozwinięcia do formy performatywu wyraźnego można użyć takich czasowników jak *informuję, pouczam*, *zawiadamiam* lub *wyjaśniam*. Taka interpretacja wskazuje na opisanie tej wypowiedzi jako asertywu, w którym kapłan zapoznaje rodziców z obowiązkami wiążącymi się z ochrzczeniem dziecka. Następnie kapłan zadaje rodzicom pytanie, czy są gotowi podjąć się wcześniej określonych obowiązków, które analogicznie do wcześniej analizowanych pytań został opisany jako nakłanianie do udzielenia odpowiedniej informacji, czyli akt dyrektywny. Odpowiedź rodziców na powyższe pytanie została zinterpretowana jako wypowiedź stwierdzająca przyjęcie do wiadomości informacji podanych uprzednio przez kapłana, a więc należąca do klasy asertywów.

40.

Celebrans: [**Pytam** was,] *Czy jesteście gotowi pomagać rodzicom tych dzieci w wypełnianiu ich obowiązku?*

Chrzestni: [**Oświadczamy**, iż] *Jesteśmy gotowi.*

W powyższym tekście celebrans zwraca się z pytaniem do rodziców chrzestnych o ich gotowość niesienia pomocy w wychowaniu ochrzczonego dziecka. Konsekwentnie w stosunku do wcześniej analizowanych pytań, wypowiedź ta została zaklasyfikowana

jako akt dyrektywny. W odpowiedzi udzielanej przez chrzestnych oświadczają (czyli stwierdzają) oni swoją gotowość udzielenia pomocy, co skutkuje zakwalifikowaniem wypowiedzi jako asertyw. Istnieje również możliwość interpretowania powyżej opisanej odpowiedzi jako oświadczenie iż **zapewnią** rodzicom dziecka pomoc, czyli jako swoistą obietnicę niesienia pomocy, jednak nie wynika ona jednoznacznie z treści odpowiedzi, co zadecydowało o odrzuceniu tej interpretacji.

41.

Celebrans: *N.N. (*albo *Drogie dzieci), wspólnota chrześcijańska* ***przyjmuje*** *was z wielką radością. Ja zaś w imieniu tej wspólnoty* ***znaczę*** *was znakiem krzyża, a po mnie* ***naznaczą*** *was tym samym znakiem Chrystusa Zbawiciela wasi rodzice (i chrzestni).*

Powyższa formuła jest aktem przyjęcia dzieci do wspólnoty wyznawców. Celebrans wypowiada powyższe słowa jako przedstawiciel wspólnoty, kierując je do chrzczonego dziecka. Powyższy akt performatywny jest performatywem wyraźnym, jako że zawiera czasownik performatywny opisujący czynność *przyjmowania* do wspólnoty. Skutkiem powyższej wypowiedzi jest zmiana statusu dziecka w społeczności religijnej, co wskazuje na jej przynależność do aktów deklaratywnych. Po tej wypowiedzi następuje opis gestu naznaczenia znakiem krzyża w formie performatywu pierwotnego – kapłan potwierdza wykonanie tej czynności przez siebie i rodziców dziecka. Część zdania w której kapłan stwierdza dokonanie przez siebie gestu zaliczono do klasy asertywów, ponieważ jest opisem czynności dokonywanej przez osobę mówiącą w trakcie mówienia, jednak wypowiedź ta nie wprowadza realnych zmian w rzeczywistości. Jednak interpretacja części wypowiedzi w której kapłan opisuje przyszłą czynność dokonywaną przez rodziców nasuwa dwie możliwe interpretacje, biorąc pod uwagę kryterium pozycji kapłana wśród zgromadzonych. Kapłan będąc przewodnikiem zgromadzonych wiernych ma prawo nimi kierować i wydawać polecenia, co umożliwia interpretację zdania *„a po mnie naznaczą was…”* jako polecenia wydanego rodzicom w postaci performatywu pierwotnego. Inną możliwością jest uznanie tego zdania jako asertywu w postaci performatywu pierwotnego, czyli stwierdzenia dotyczącego sytuacji jaka nastąpi po wypowiedzi kapłana. Biorąc jednak pod uwagę hierarchiczność języka liturgicznego, pierwsza interpretacja jest bardziej wiarygodna w świetle przedstawionej wcześniej charakterystyki języka religijnego i występujących w nim performatywów.

II. LITURGIA SŁOWA BOŻEGO

FORMUŁA MODLITWY POWSZECHNEJ

43.

Celebrans: ***Prośmy*** *Pana naszego Jezusa Chrystusa o miłosierdzie dla dzieci, które mają dostąpić łaski chrztu świętego, dla ich rodziców, dla chrzestnych i wszystkich ochrzczonych*.

Celebrans:

I. ***Prosimy*** *Cię, abyś te dzieci mocą tajemnicy Twojej Śmierci i Zmartwychwstania odrodził przez chrzest święty i włączył je do Kościoła.*

II. *Wszyscy: [**Prosimy** Cię] Wysłuchaj nas Panie.*

III. ***Prosimy*** *Cię, abyś przez chrzest i bierzmowanie uczynił je wiernymi uczniami i świadkami Twojej Ewangelii.*

IV. ***Prosimy*** *Cię, abyś przez świętość życia doprowadził je do radości Królestwa Niebieskiego.*

V. ***Prosimy*** *Cię, aby rodzice i chrzestni dawali tym dzieciom przykład żywej wiary.*

VI. ***Prosimy*** *Cię, abyś ich rodziny zachował na zawsze w Twojej miłości.*

VII. ***Prosimy*** *Cię, abyś w nas wszystkich odnowił łaskę chrztu świętego.*

Wypowiedź celebransa poprzedzająca modlitwę powszechną jest wezwaniem zgromadzonych wiernych do wspólnej modlitwy. Należy ona do wypowiedzi dyrektywnych - przemawia za tym użyty tryb rozkazujący czasownika oraz możliwość wydawania wiernym instrukcji, jaką posiada kapłan. Treść samej modlitwy powszechnej ma postać dialogu składającego się z wezwań czytanych przez lektora, na które wierni odpowiadają stałą formułą aklamacji. Każdy wers wezwania zawiera frazę *prosimy Cię*, co jednoznacznie wskazuje na zaliczenie modlitwy do typu modlitw błagalnych, a więc grupy próśb - aktów dyrektywnych. Również aklamacja wypowiadana przez wiernych, odnosząca się do wezwań czytanych przez lektora może zostać uznana jako prośba, czyli akt dyrektywny w formie performatywu pierwotnego, jeśli rozwiniemy ją do formy *"[Prosimy Cię], wysłuchaj nas Panie."*, nadając jej poprawną kontekstowo formę performatywu wyraźnego.

WEZWANIE WSTAWIENNICTWA ŚWIĘTYCH

53.

Celebrans wraz z obecnymi:

*Święta Maryjo, Matko Boża, [**prosimy** Cię] módl się za nami.*

*Święty Józefie, [**prosimy** Cię] módl się za nami.*

*Święty Janie Chrzcicielu, [**prosimy** Cię] módl się za nami.*

*Święci Piotrze i Pawle, [**prosimy** Was] módlcie się za nami.*

*Wszyscy Święci i Święte Boże, [**prosimy** Was] módlcie się za nami.*

Powyższa modlitwa jest modlitwą błagalną wypowiadaną przez wszystkich zgromadzonych, adresowana do świętych. Powyżej zacytowana modlitwa charakteryzuje się przemiennością ról - celebrans wzywa imiona wyżej wymienionych świętych, po czym wszyscy zgromadzeni wypowiadają słowa aklamacji "módl się za nami". Tak samo jak przypadku modlitwy powszechnej, która miała charakter modlitwy błagalnej, również wezwanie wstawiennictwa świętych zaklasyfikowano jako akt dyrektywny.

MODLITWA Z EGZORCYZMEM I WŁOŻENIE RĘKI

54.

Celebrans:

*Wszechmogący wieczny Boże, Ty posłałeś na świat swojego Syna, aby oddalił od nas moc szatana, ducha nieprawości, a człowieka wyrwanego z ciemności przeniósł do przedziwnego Królestwa Twojej światłości; pokornie Cię **błagamy**, abyś te dzieci uwolnił od grzechu pierworodnego i uczynił swoją świątynią i mieszkaniem Ducha Świętego. Przez Chrystusa, Pana naszego.*

Wszyscy: *Amen.*

Powyższa modlitwa jest modlitwą błagalną o funkcji sakramentalium - egzorcyzmu, w której celebrans zwraca się do sacrum z prośbą o zmazanie grzechu pierworodnego

u chrzczonych dzieci i uwolnienie ich spod mowy szatana. Posiada ona wymagane cechy performatywu wyraźnego - zawiera czasownik performatywny *błagać*, który jednoznacznie określa jego przynależność do klasy dyrektywów.

Celebrans: Niech was broni moc *Chrystusa Zbawiciela, który żyje i króluje na wieki wieków.*

Wszyscy: *Amen.*

Powyższa wypowiedź jest błogosławieństwem, czyli jednym z sakramentaliów uznawanych w obrządków rzymskokatolickim. Kapłan wypowiadając powyższe słowa udziela błogosławieństwa chrzczonemu dziecku, czemu towarzyszy element niewerbalny- nałożenie rąk na każde z chrzczonych dzieci. W klasyfikacji Searle'a akty błogosławieństw i pozdrowień zaliczane są do aktów ekspresywnych.

III. LITURGIA SAKRAMENTU

59.

Celebrans: ***Módlmy*** *się aby Bóg wszechmogący obdarzył te dzieci nowym życiem z wody i z Ducha Świętego.*

Powyższa sytuacja posiada cechy analogiczne do wezwania kapłana przed odmówieniem modlitwy powszechnej- używa trybu rozkazującego czasownika. Również w powyższej wypowiedzi kapłan wzywa wiernych do modlitwy w intencji chrzczonych dzieci, przez co powyższą wypowiedź zaliczyć należy do klasy aktów dyrektywnych.

MODLITWA DZIĘKCZYNNA NAD WODĄ

60.

Celebrans:

*Boże, Ty niewidzialną mocą dokonujesz rzeczy niezwykłych przez sakramentalne znaki. Ty w ciągu dziejów zbawienia przygotowałeś wodę przez Ciebie stworzoną, aby wyrażała łaskę chrztu świętego. Na początku świata Twój Duch unosił się nad wodami, aby już wtedy woda nabrała mocy uświęcenia. Boże, Ty nawet w wodach potopu dałeś nam obraz odrodzenia, bo ten sam żywioł położył kres występkom i dał początek cnotom. Boże, Ty sprawiłeś, że synowie Abrahama przeszli po suchym dnie Morza Czerwonego, aby naród wyzwolony z niewoli faraona stał się obrazem przyszłej społeczności ochrzczonych. Boże, Twój Syn ochrzczony przez Jana w wodach Jordanu został namaszczony Duchem Świętym, a gdy wisiał na krzyżu, z Jego boku wypłynęła krew i woda, po swoim zaś zmartwychwstaniu nakazał uczniom: "Idźcie i nauczajcie wszystkie narody udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego". [**Prosimy Cię**] Wejrzyj na swój Kościół i racz mu otworzyć źródło chrztu świętego. [**Prosimy Cię**] Niechaj ta woda przez Ducha Świętego otrzyma łaskę Twojego Jednorodzonego Syna, aby człowiek stworzony na Twoje podobieństwo i przez sakrament chrztu obmyty z wszelkich brudów grzechu, odrodził się z wody i z Ducha Świętego do nowego życia dziecka Bożego.*

Powyższa modlitwa posiada zarówno cechy modlitwy chwalebnej, którą jako wyraz wdzięczności skierowany do sacrum należy zaliczyć do klasy aktów ekspresywnych, jak i modlitwy błagalnej, którą konsekwentnie zalicza się do aktów dyrektywnych. Celebrans zwraca się do sacrum wymieniając za liczne czyny które dokonały się mocą sacrum, i prosi aby ta moc sprawcza przeniknęła do wody mającej posłużyć dalej w sakramencie chrztu. Powyżej wymienione performatywy nie mają postaci wyraźnej, lecz w część błagalną tej modlitwy można łatwo do tej postaci sprowadzić, dodając czasownik performatywny wyrażający prośbę lub błaganie. Część chwalebną modlitwy

zinterpretowano jako wyraz aprobaty wyrażanej przez kapłana w imieniu wspólnoty, co wystarczy aby zakwalifikować ją do klasy aktów ekspresywnych.

POŚWIĘCENIE WODY

Celebrans: ***Prosimy Cię**, Panie, niech przez Syna Twojego zstąpi na tę wodę moc Ducha Świętego, aby wszyscy przez chrzest pogrzebani razem z Chrystusem w śmierci, z Nim też powstali do nowego życia. Przez Chrystusa, Pana naszego.*

Wszyscy: *Amen.*

Powyższy rytuał jest modlitwą błagalną, która pełni funkcję sakramentalium określanego jako poświęcenie wody. Jest to performatyw o wyraźnych cechach prośby, a więc można określić go jako performatywny akt dyrektywny.

WYRZECZENIE SIĘ ZŁA

65.

Celebrans: [**Pytam** was,]*Czy wyrzekacie się grzechu, aby żyć w wolności dzieci Bożych?*

Rodzice i chrzestni: *Wyrzekamy się.*

Celebrans: [**Pytam** was,] *Czy wyrzekacie się wszystkiego, co prowadzi do zła, aby was grzech nie opanował?*

Rodzice i chrzestni: ***Wyrzekamy** się.*

Celebrans: [**Pytam** was,]*Czy wyrzekacie się szatana, który jest głównym sprawcą grzechu?*

Rodzice i chrzestni: ***Wyrzekamy** się.*

Powyższa wypowiedź ma formę dialogu składającego się z pytań, czyli - jak już ustalono wcześniej - aktów dyrektywnych, stawianych przez kapłana, oraz odpowiedzi udzielanych przez rodziców oraz chrzestnych. Pytania mają postać performatywu pierwotnego, jednak odpowiedzi rodziców zawierają czasownik performatywny opisujący *wyrzekanie się,* a więc są performatywami wyraźnymi. Czasownik w nich użyty wskazuje iż należy je interpretować jako zobowiązanie do unikanie czynów uznawanych w doktrynie religii jako niewłaściwe, co wskazuje na ich przynależność do aktów komisywnych.

WYZNANIE WIARY

66.

Celebrans: [**Pytam** Was,]*Czy wierzycie w Boga Ojca Wszechmogącego, Stworzyciela nieba i ziemi?*

Rodzice i chrzestni: ***Wierzymy.***

Celebrans: [**Pytam** Was,]*Czy wierzycie w Jezusa Chrystusa, Syna Jego jedynego, Pana naszego, narodzonego z Maryi Dziewicy, umęczonego i pogrzebanego, który powstał z martwych i zasiada po prawicy Ojca?*

Rodzice i chrzestni: ***Wierzymy***.

Celebrans: [**Pytam** Was,] *Czy wierzycie w Ducha Świętego, Święty Kościół powszechny, obcowanie świętych, odpuszczenie grzechów, zmartwychwstanie ciała i życie wieczne?*

Rodzice i chrzestni: ***Wierzymy***.

Tak jak wypowiedź ją poprzedzająca, również powyższy tekst jest sekwencją pytań zadawanych przez kapłana, oraz odpowiedzi na nie, udzielanych przez rodziców i chrzestnym. Również w tym przypadku pytania mają postać dyrektywów pierwotnych, lecz mają na celu uzyskanie odpowiedzi na temat wiary pytanych. Do odpowiedzi na nie udzielanych można przyjąć dwie możliwe interpretacje. Jeśliby uznać je za stwierdzenie opisujące istniejący już stan rzeczy, odpowiedzi rodziców należy uznać za asertyw - wypowiadając słowo *„wierzymy”*, nie przyjmują oni nowej postawy wobec wiary, lecz potwierdzają już istniejącą. Można jednak również interpretować je jako akt ekspresywny, gdyż rodzice i chrzestni wyrażają swoją postawę wobec doktryn wiary wyrażonych w pytaniach zadanych przez kapłana. Jako iż nie znaleziono argumentów przeważających na korzyść żadnej z wymienionych interpretacji, są to dwie równorzędne możliwości, jednak arbitralnie przyjęto iż wypowiedzi te będą dalej analizowane jako ekspresywy.

CHRZEST

68.

Celebrans: [**Pytam** Was,]*Czy chcecie, aby N. otrzymał(a) chrzest w wierze Kościoła, którą przed chwilą wspólnie wyznaliśmy?*

Rodzice i chrzestni: [**Oświadczamy** że] *Chcemy*.

Celebrans: *N., ja ciebie **chrzczę** w imię Ojca, i Syna, i Ducha Świętego.*

Wszyscy: *Chwała Ojcu i Synowi, i Duchowi Świętemu, jak była na początku teraz i zawsze, i na wieki wieków. Amen.*

Powyższa wypowiedź stanowi centrum całej liturgii chrztu, gdyż jest wypowiadana w momencie kiedy sakrament chrztu zostaje udzielony. Kapłan zadaje ostatnie pytanie poprzedzające udzielenie sakramentu, odpowiedź na które ma ostatecznie potwierdzić wolę rodziców aby dzieci otrzymały sakrament. Pytanie kapłana, które występuje

w postaci performatywu pierwotnego, analogicznie do poprzednio zadanych pytań zaliczono do aktów dyrektywnych. Natomiast odpowiedź rodziców i chrzestnych zinterpretowano jako nie posiadający cech performatywu wyraźnego opis uprzednio powziętej przez nich woli , aby ich dziecko otrzymało sakrament chrztu, co skutkuje zakwalifikowaniem tej wypowiedzi do klasy asertywów.

Po otrzymaniu odpowiedzi twierdzącej od rodziców kapłan wypowiada słowa formuły chrztu, co jest jednoznaczne z udzieleniem sakramentu dzieciom. Kapłan zwraca się przy tym bezpośrednio do dziecka, a wypowiedzi towarzyszy gest polania głowy dziecka uprzednio poświęconą wodą oraz naznaczenia znakiem krzyża. Czasownik *chrzcić* zawarty w powyższej formule jednoznacznie określa dokonywaną przez kapłana czynność, dlatego należy uznać ją za performatyw wyraźny. Również moc illokucyjna formuły, czyli udzielenie dziecku sakramentu, zmieniające jego pozycję we wspólnocie religijnej, jednoznacznie wskazuje iż należy zaklasyfikować ją do aktów deklaratywnych.

Wszyscy zgromadzeni odpowiadają na formułę udzielenia chrztu aklamacją wyrażającą aprobatę dla dokonanego rytuału, którą zgodnie z klasyfikacją Searle'a można uznać za akt ekspresywny.

NAMASZCZENIE KRZYŻMEM ŚWIĘTYM

70.

Celebrans:

Bóg wszechmogący, Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa, który nas uwolnił od grzechu i odrodził z wody i z Ducha Świętego, On sam ***namaszcza*** *was Krzyżmem zbawienia, abyście włączeni(one) w lud Boży, wytrwali(ły) w jedności z Chrystusem Kapłanem, Prorokiem i Królem na życie wieczne.*

Wszyscy: *Amen.*

Po udzieleniu chrztu następuje rytuał sakramentalium nazywanego namaszczeniem krzyżmem świętym. W liturgii chrztu jest on kolejnym rytuałem włączenia dzieci do wspólnoty religijnej. Treść formuły wypowiadanej przy geście namaszczenia dzieci wskazuje iż jest to performatyw wyraźny, zawiera bowiem czasownik performatywny opisujący wykonywaną przez kapłana czynność pozajęzykową. Ponieważ powyższy rytuał ma na celu zmianę pozycji społecznej chrzczonego dziecka, wypowiedź została zaklasyfikowana jako akt deklaratywny. Szczególną cechą powyższej wypowiedzi jest iż kapłan podkreśla decydujący udział sacrum w czynności namaszczenia, którą

dokonuje jego rękoma. Dowodzi to przekonania iż sakramentalium dokonuje się mocą sprawczą sacrum, nie zaś kapłana lub wspólnoty.

WŁOŻENIE BIAŁEJ SZATY

72.

Celebrans: *N.N., [**oświadczam** iż] staliście(łyście) się nowym stworzeniem i przyoblekliście(łyście) się w Chrystusa, dlatego **otrzymujecie** białą szatę. Niech wasi bliscy słowem i przykładem pomagają was zachować godność dzieci Bożych nieskalaną aż po życie wieczne.*

Wszyscy: *Amen.*

Kolejnym rytuałem następującym po udzieleniu chrztu jest darowanie białej szaty nowo ochrzczonym dzieciom, co ma podkreślić fakt przyjęcia nowych członków wspólnoty religijnej. W powyższej wypowiedzi kapłan zwraca się do ochrzczonych dzieci, **oświadczając** iż w efekcie poprzednich rytuałów zostały przyjęte do wspólnoty – wypowiedź ta jest asercją w postaci pierwotnej. Opisana dalej czynność podarowania im białych szat, symbolu przynależności do wspólnoty, jest wyrażona w formie performatywu pierwotnego i została zinterpretowana analogicznie do aktu mianowania i przekazania atrybutów pełnionej funkcji, co zadecydowało o zaklasyfikowania jej jako aktu deklaratywnego.

WRĘCZENIE ZAPALONEJ ŚWIECY

73.

Celebrans: ***Przyjmijcie** światło Chrystusa.*

Powyższa wypowiedź jest sygnałem dla rodziców lub chrzestnych aby podeszli do świecy paschalnej i zapaliły przyniesione ze sobą świece. Ze względu na użyty tryb rozkazujący czasownika powyższa wypowiedź została uznana za akt dyrektywny wydany przez kapłana.

Celebrans: *Podtrzymywanie tego światła **powierza** się wam, rodzice i chrzestni, aby wasze dzieci, oświecone przez Chrystusa, postępowały zawsze jak dzieci światłości, a trwając w wierze mogły wyjść na spotkanie przychodzącego Pana razem z wszystkimi Świętymi w Niebie.*

W powyższej wypowiedzi celebrans powierza rodzicom i chrzestnym obowiązek wychowania dziecka, nadaje im obowiązek opieki nad dzieckiem i przekazywania mu wiedzy o wierze w której otrzymało chrzest. Jako iż użyty w zdaniu czasownik *powierzać* wyraźnie opisuje czynność nadania określonej funkcji i obowiązków z nią związanymi, powyższa wypowiedź została zaklasyfikowana jako wyraźny performatyw deklaratywny.

3.3 PODSUMOWANIE

PERFORMATYWY WYRAŹNE I PIERWOTNE

Podrozdział ten opisuje końcowe wnioski dotyczące częstości występowania performatywów w formie pierwotnej i wyraźnej w analizowanym tekście.

Rysunek 1. Stosunek performatywów pierwotnych i wyraźnych w liturgii chrztu.

Powyższy wykres przedstawia stosunek ilościowy performatywów pierwotnych oraz wyraźnych w analizowanym tekście, uzyskany na podstawie charakterystyki z poprzedniego rozdziału. Jak widać, znaczna większość analizowanych wypowiedzi jest performatywami pierwotnymi, których performatywności dowiedziono w badaniach poprzez ich rozwinięcie do formy wyraźnej z czasownikiem performatywnym, lub przez analizę innych czynników performatywności wyróżnionych przez Austina, takich jak tryb użytych czasowników, oraz towarzyszące wypowiedzi okoliczności i czynności niewerbalne (por. 1.1).

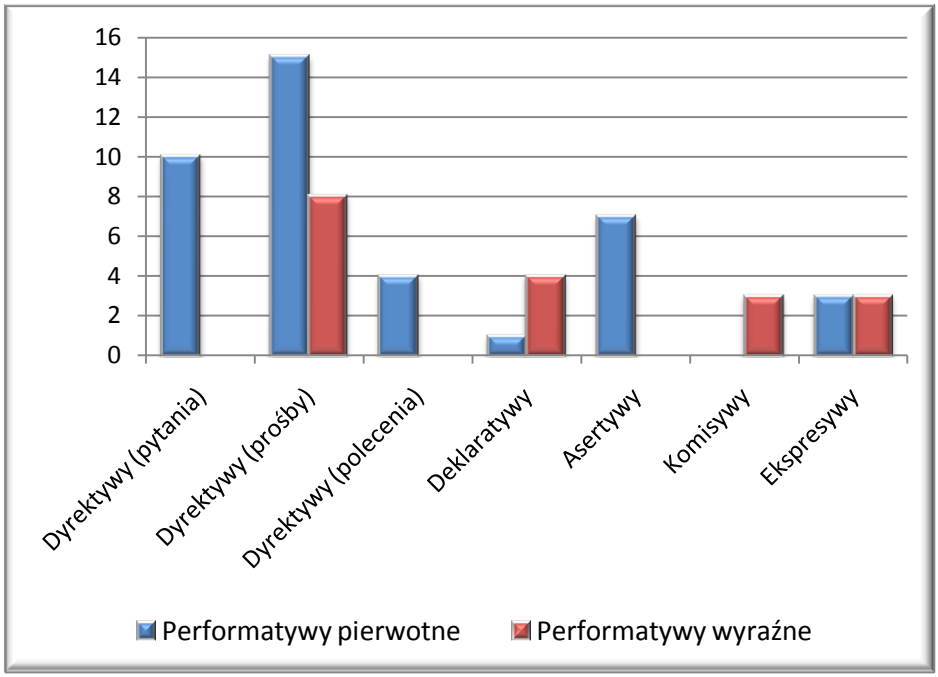

Rysunek 2 Stosunek performatywów pierwotnych i wyraźnych w klasach mocy illokucyjnej.

Powyższy wykres przedstawia wyniki analizy stosunku ilościowego wyróżnionych performatywów w formie wyraźnej oraz pierwotnej we wszystkich klasach mocy illokucyjnej. Dyrektywy w formie poleceń i pytań są wyrażane bez zastosowania czasowników performatywnych *pytać się*, czy też *rozkazywać,* a jedynie za pomocą trybu czasownika w przypadku poleceń, oraz intonacji w przypadku pytań. Również astertywy, czyli stwierdzenia o charakterze performatywnym są wyrażane w formie pierwotnej, bez użycia takich czasowników jak *stwierdzać* czy *uznawać*. Natomiast deklaratywy w postaci próśb zostały wyrażone w większości jako performatywy pierwotne, z pominięciem czasownika *prosić*. Wszystkie komisywy zostały wyrażone w formie wyraźnej. Ekspresywy w analizowanym tekście były wyrażane zarówno jako performatywy pierwotne jak i wyraźne, natomiast znaczna większość deklaratywów miała postać performatywów wyraźnych.

CZASOWNIKI PERFORMATYWNE W LITURGII CHRZTU

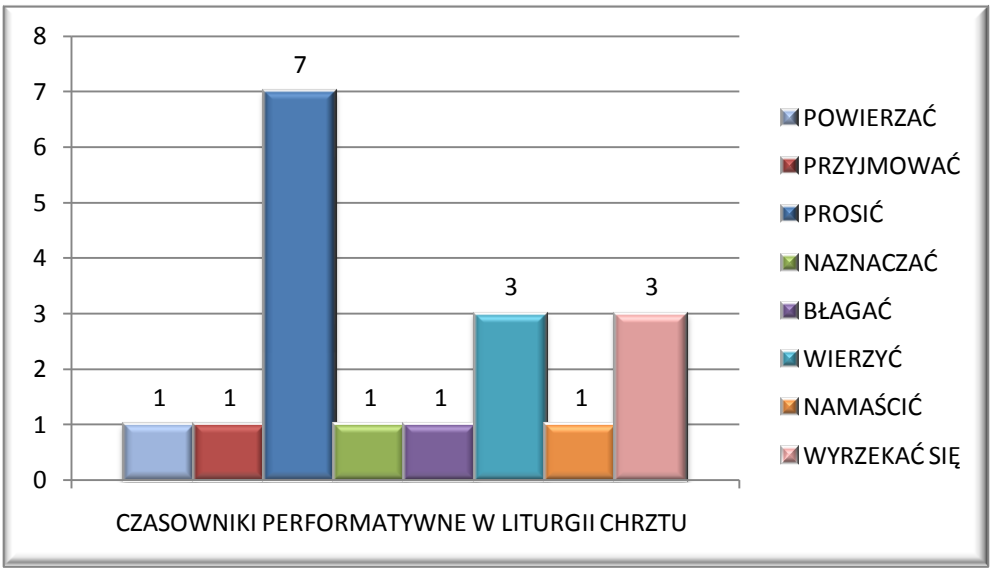

Rysunek 3 Częstość pojawiania się czasowników performatywnych w liturgii chrztu.

Powyższy wykres przedstawia częstość użycia czasowników performatywnych wyróżnionych z wypowiedzi zaklasyfikowanych uprzednio jako wyraźnie performatywne. Wyraźnie wskazuje on iż większość performatywów wyraźnych w liturgii chrztu jest prośbami, należącymi do klasy dyrektywów. Kolejne najczęściej powtarzające się czasowniki to *wierzyć* i *wyrzekać się*, trzykrotnie powtórzone w akcie wyznania wiary oraz wyrzekania się zła. Pozostałe czasowniki, takie jak *przyjmować, namaścić, naznaczać,* występują w liturgii jednorazowo, ponieważ opisują one poszczególne, niepowtarzające się rytuały będące elementami liturgii – przyjęcia do wspólnoty, namaszczenia krzyżmem i naznaczenie znakiem krzyża.

MOC ILLOKUCYJNA PERFORMATYWÓW LITURGII CHRZTU

Jeden z etapów analizy tekstu liturgii chrztu polegał na przydzieleniu uprzednio wyodrębnionych wypowiedzi performatywnych do pięciu klas performatywów wyróżnionych przez J.R.Searle'a (por.1.3) Poniższy zestaw wykresów przedstawia ilościowy stosunek poszczególnych klas aktów mowy w każdej z trzech części liturgii chrztu: obrzędu przyjęcia dzieci, liturgii słowa

bożego oraz liturgii sakramentu. Zestawienie tych danych pozwala na określenie, jakie klasy mocy illokucyjnej performatywów dominują w danej części liturgii.

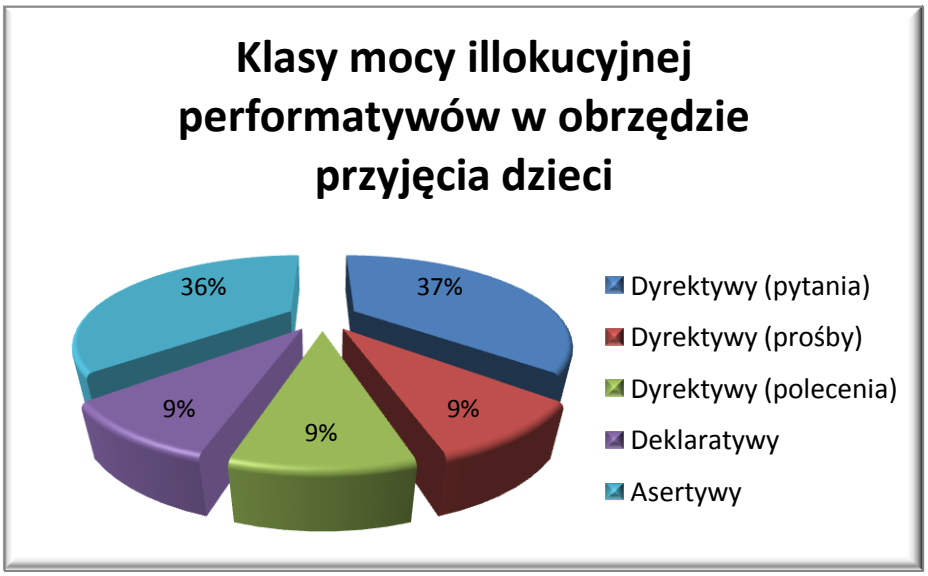

Rysunek 4 Stosunek klas mocy illokucyjnej wypowiedzi w obrzędzie przyjęcia dzieci.

W części liturgii opisanej jako obrzęd przyjęcia dzieci zdecydowanie dominują dyrektywy, szczególnie w postaci pytań, natomiast zaraz po nich najbardziej liczebne są asertywy. Wynika to najprawdopodobniej z treści tej części liturgii, ponieważ znaczną jej część stanowią pytania zadawane przez kapłana rodzicom i chrzestnym, oraz stawianych na nie odpowiedzi. Akty deklaratywne stanowią mniejszość tego obrzędu – reprezentuje je jedynie akt przyjęcia dzieci do wspólnoty religijnej.

Rysunek 5 Stosunek klas mocy illokucyjnej wypowiedzi w liturgii słowa bożego.

Z danych przedstawionych na powyższym wykresie można wywnioskować iż część liturgii chrztu nazywana liturgią słowa bożego jest najmniej zróżnicowana pod względem występujących w niej klas performatywów. Zdecydowanie dominują w niej akty dyrektywne w postaci prośby, czego powodem tego jest fakt iż większość zawartych w niej wypowiedzi stanowią modlitwy o charakterze błagalnym, z elementami modlitwy chwalebnej – stąd obecność ekspresywu. Natomiast jedynym dyrektywem o charakterze polecenia jest wezwanie do modlitwy wypowiadane przez kapłana.

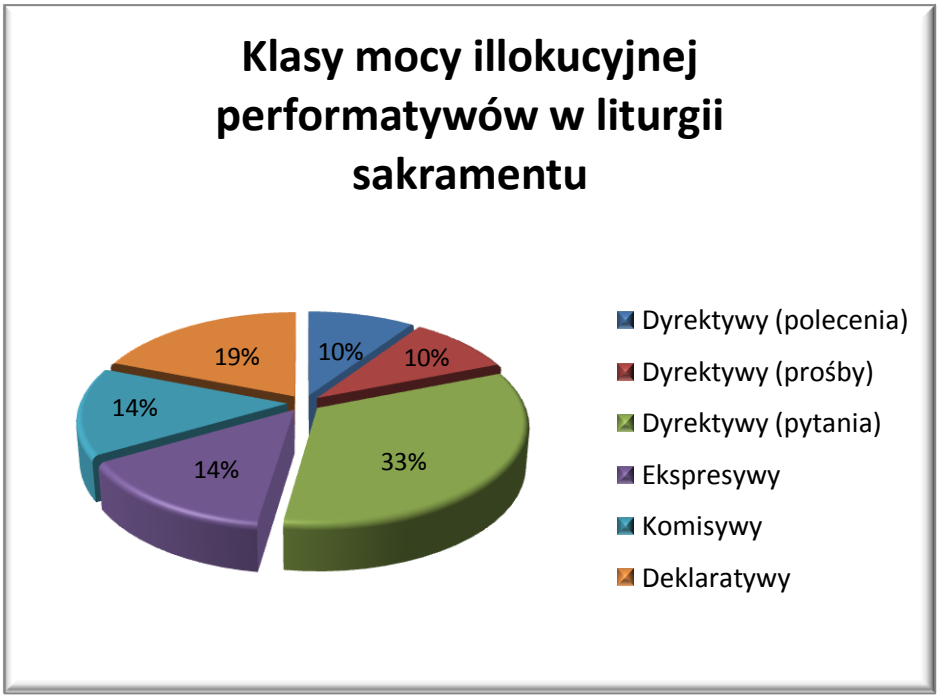

Rysunek 6 Stosunek klas mocy illokucyjnej wypowiedzi w liturgii sakramentu.

Powyższy wykres ilustruje stosunek ilościowy poszczególnych klas illokucyjnych w ostatniej części liturgii, tj. liturgii sakramentu. Jak wynika z przedstawionych na nim danych, część ta jest najbardziej zróżnicowana pod względem wyróżnionych w niej klas wypowiedzi performatywnych. Znaczącą część wypowiedzi stanowią dyrektywy, szczególnie w postaci pytań które zadaje celebrans. Ta część również jako jedyna zawiera akty komisywne – wyrzeczenie się zła wypowiadane przez rodziców i chrzestnych. Liturgia sakramentu zawiera również najwięcej aktów deklaratywnych w porównaniu do poprzednich części – można przypuszczać, że wynika to z zawartych w jej treści wypowiedzi opisujące rytuały przyjęcia dzieci do wspólnoty religijnej – chrzest, namaszczenie krzyżmem oraz nałożenie białej szaty.

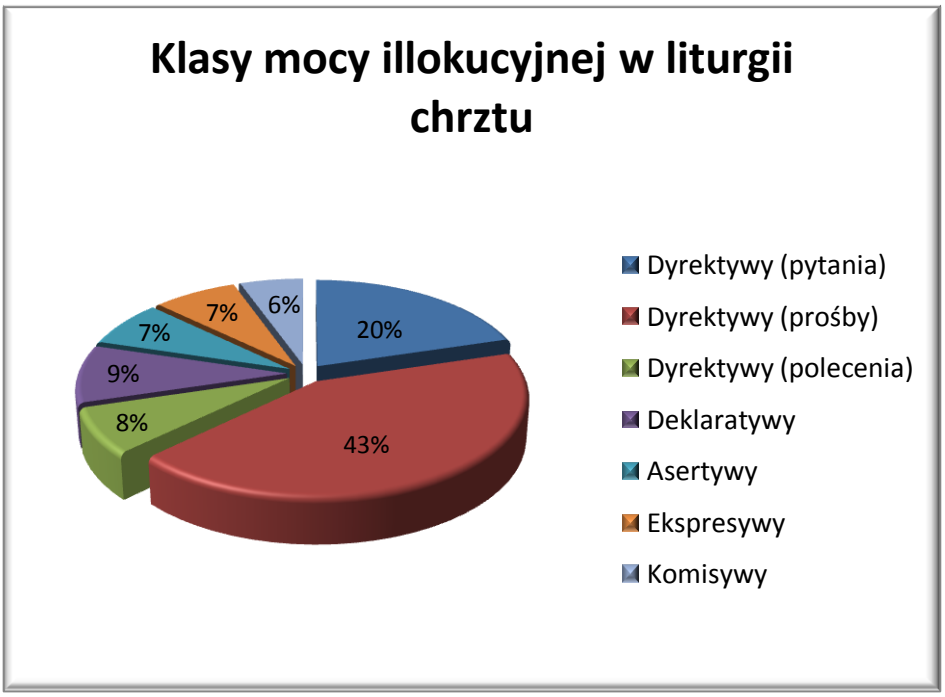

Rysunek 7 Stosunek klas mocy illokucyjnej w liturgii chrztu.

Powyższy wykres przedstawia zestawienie ilościowe performatywów poszczególnych klas mocy illokucyjnej występujących w całej liturgii chrztu. Jak widać znaczącą część badanych wypowiedzi stanowią dyrektywy, wśród których z kolei dominują wypowiedzi opisane w analizie jako modlitwy błagalne, czyli prośby, oraz dyrektywy w postaci pytań. Akty zaliczone do grupy deklaratywów, pojawiających się w opisach rytuałów przyjęcia dzieci stanowią niespełna jedną dziesiątą wszystkich wypowiedzi. Pozostałe grupy performatywów – asertywy, ekspresywy oraz komisywy stanowią każde z osobna część porównywalną do udziału deklaratywów.

Z uwagi iż znaczna część analizowanych wypowiedzi została zidentyfikowana jako akty dyrektywne, a także biorąc pod uwagę różnorodność form w jakich występują dyrektywy, zasadne wydaje się porównanie częstości ich występowania.

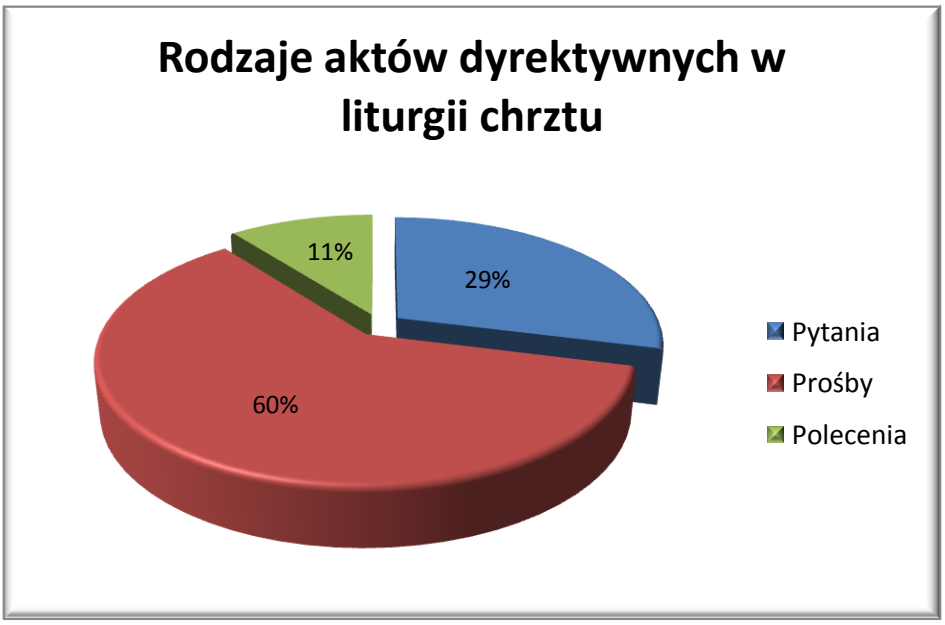

Rysunek 8 Porównanie stosunku rodzajów aktów dyrektywnych w liturgii chrztu.

Jak widać na powyższym wykresie, ponad połowę aktów dyrektywnych występujących w liturgii chrztu stanowią prośby, czyli jak wspomniano wcześniej – wypowiedzi opisane jako modlitwy błagalne. Kolejną pod względem częstości występowania formą dyrektywów są pytania, które kapłan w czasie liturgii zadaje rodzicom i chrzestnym. Ostatnią pod względem liczebności grupą aktów dyrektywnych są polecenia wydawane przez kapłana – wezwania do modlitwy, lub do wykonania pewnych gestów – naznaczenia znakiem krzyża, zapalenia świecy.

UDZIAŁ UCZESTNIKÓW LITURGII W DZIAŁANIACH JĘZYKOWYCH

Jednym z celów badawczych analizy tekstu przedstawionej w poprzednim rozdziale było określenie udziału każdej z grup uczestników liturgii jako nadawcy opisanych wypowiedzi. Analizowany tekst przydziela określone formuły liturgiczne czterem grupom nadawców: celebransowi, rodzicom, chrzestnym oraz wszystkim zebranym, uczestniczącym w liturgii. Poniższy wykres przedstawia procentowy udział poszczególnych grup w działaniach językowych określonych przez tekst liturgii.

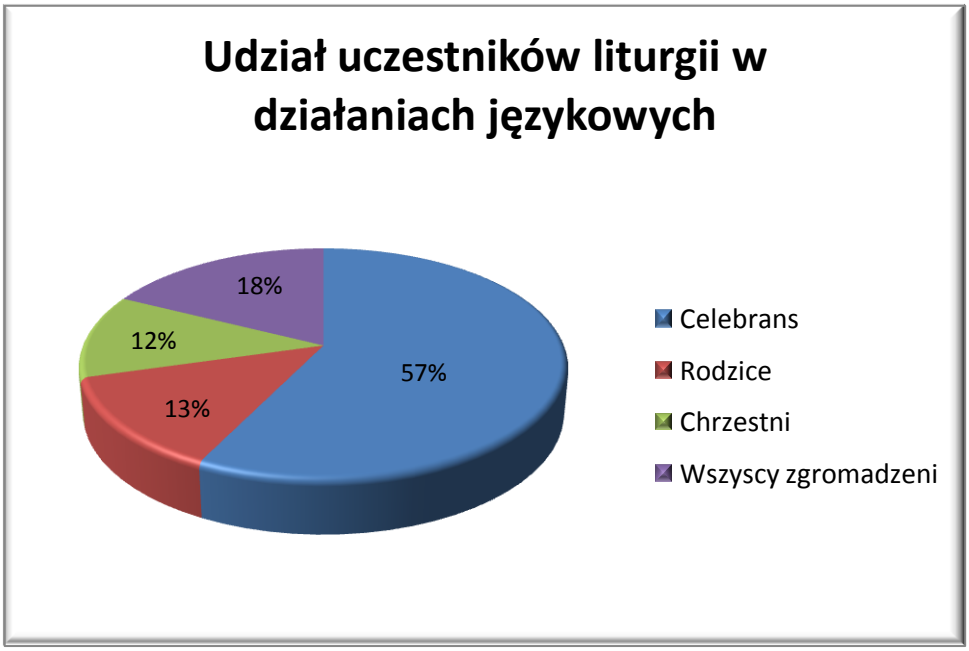

Rysunek 9 Procentowy udział uczestników liturgii w działaniach językowych.

Jak wynika z danych przedstawionych na powyższym wykresie, nadawcą ponad połowy wypowiedzi opisanych w analizowanym tekście jest celebrans. Fakt ten jest argumentem potwierdzającym zwierzchniczą rolę kapłana w stosunku do wspólnoty uczestniczącej w liturgii. Procentowy udział pozostałych grup uczestników – rodziców, chrzestnych oraz wszystkich zgromadzonych nieznacznie różni się od siebie, waha się od 12-18% wszystkich wypowiedzi.

Wyniki bardziej szczegółowej analizy udziału wszystkich uczestników w wypowiadaniu opisanych w tekście formuł liturgicznych ilustruje poniższy wykres.

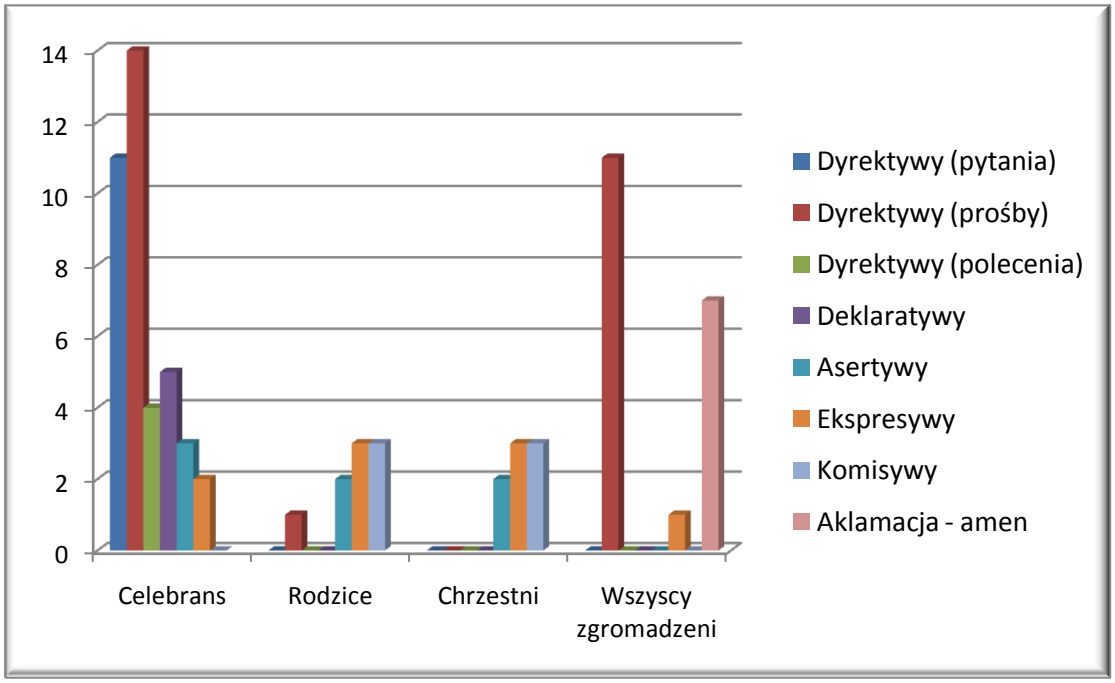

Rysunek 10 Stosunek aktów performatywnych wypowiadanych przez uczestników liturgii

Na podstawie powyższego wykresu można wyciągnąć następujące wnioski na temat ról poszczególnych grup uczestników liturgii chrztu:

- **celebrans**: jest nadawcą większości wypowiedzi opisanych w tekście liturgii, i są one najbardziej zróżnicowane pod względem kryterium rodzaju mocy illokucyjnej. Wśród aktów mowy których jest nadawcą najczęściej występują dyrektywy w formie prośby oraz pytania, i jako jedyny wypowiada zdania scharakteryzowane jako dyrektywy w postaci poleceń oraz akty deklaratywne;

- **rodzice:** wśród wypowiedzi których są nadawcami większość stanowią komisywy oraz ekspresywy, wyróżniono również wśród nich asertywy i dyrektyw w postaci prośby;

- **chrzestni:** zróżnicowanie ich wypowiedzi jest porównywalne do tych wypowiadanych przez rodziców, z uwagi na fakt iż wypowiedzi zaklasyfikowane jako ekspresywy i komisywy są wypowiadane przez nich wspólnie, i wypowiadane przez nich asertywy są odpowiedziami na pytania analogiczne do tych które kapłan zadaje rodzicom;

– **wszyscy zebrani:** do kategorii wypowiedzi których nadawcą jest ta grupa zaliczono wspólne zbiorowe modlitwy liturgiczne – stąd duża liczba deklaratywów w formie próśb, oraz licznie powtarzające się aklamacje – w tym większość stanowi aklamacja w postaci słowa *amen*.

3.4 Wnioski końcowe

Szczegółowa analiza tekstu liturgii chrztu i dalsza interpretacja jej wyników przyniosła informacje dotyczące specyfiki zawartych w niej aktów mowy, sposobu ich wyrażania, budowy struktury performatywów i ról jakie w niej pełnią poszczególni uczestnicy. Uzyskano odpowiedzi na pytania – *kto mówi? Czym jest wypowiadane przez niego zdanie? Jaką intencję mówcy wyraża wypowiedź? Czy wypowiadając określoną formułę można zmienić otaczającą go rzeczywistość?* Wykazano, że liturgia sakramentu nie opiera się jedynie na wypowiedziach, które bezpośrednio opisują co jest dokonywane za pomocą słów, i nie każdy akt wypowiedzi w niej opisany ma na celu zmianę istniejącej rzeczywistości. Analiza wypowiedzi pokazała również, że każdy uczestnik liturgii ma określoną rolę, opisywaną przez kwestie które wypowiada. Liturgia chrztu jest zróżnicowaną strukturą językową, gdzie każde zdanie i każdy uczestnik ma swoją określoną funkcję i stanowi część łańcucha działań prowadzących do kolejnych elementów liturgii.

BIBLIOGRAFIA

D. Zdunkiewicz, *Akty mowy*, [w:] Współczesny język polski, red. Jerzy Bartmiński, Wrocław, 1993

A. Wierzbicka: *Genry mowy.* [w:] *Tekst i zdanie,* red. T. Dobrzyńska, E. Janus. Wrocław 1983, Ossolineum.

J.L. Austin, *Jak działać słowami*, [w:] Mówienie i poznawanie. Rozprawy i wykłady filozoficzne, Warszawa, 1993

J.R. Searle, *Czynności mowy* (1969). Warszawa 1987, Pax.

Prezentacja z wykładów: *Teoria aktów mowy* – Marek Nowak, http://filozof.uni.lodz.pl/prac/mn/odcz/Teoria%20akt%C3%B3w%20mowy.pdf,

J.R. Searle, *Expression and Meaning*, Cambridge, 1979

A. Wilkoń, *Typologia gatunków.* W: A. Wilkoń, Spójność i struktura tekstu. Kraków: 2002, UNIVERSITAS

I. Bajerowa, *Swoistość języka religijnego i niektóre problemy jego skuteczności,* 1994, Łódzkie Studia Teologiczne nr 3

I. Bajerowa., J. Puzynina, hasło *język religijny*, [w:] *Encyklopedia Katolicka,*, t.VI, Lublin 1993

W. Przyczyna, G. Siwek, *Język w Kościele*, [w:] *Polszczyzna 2000. Orędzie o stanie języka na przełomie tysiącleci*, red. W. Pisarek, Kraków 1999

S.Sztajer, *Rola języka w konstytuowaniu świata religijnego* w: Przegląd Religioznawczy", nr 4 (218), 2005

I. Pałucka, *Czy istnieje język religijny?* „Język Polski" 3-4:2000

L. Dupré, *Inny wymiar. Filozofia religii*, przeł. Sabina Lewandowska, Kraków, 1991

M. Makuchowska, *Język religijny* [w:] Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski, red. S.Gajda, Opole, 2001

L. Kołakowski, *O wypowiadaniu niewypowiedzianego: język i sacrum* [w:] *Język a kultura. T. 4. Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorczykowa, Wrocław 1991 Novum

D.Zdunkiewicz-Jedynak, Wykłady ze stylistyki, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008

M. Makuchowska, *Miejsce języka religijnego w typologii współczesnych odmian polszczyzny*, [w:] Z. Adamek, S. Koziara (red.), *Od Biblii Wujka do współczesnego języka religijnego. Z okazji 400-lecia wydania Biblii ks. Wujka*, Tarnów 1999

M. Makuchowska, *Styl religijny*, [w:] *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole 1995,

M. Grabowska, *Charakterystyka potocznego języka religijnego.* „Kultura i Społeczeństwo" 1:1989,

M. Wojtak, *O początkach stylu religijnego w polszczyźnie*, „Stylistyka" 1:1992,

E. Szczurek, *Styl publicystyczny* [w:] *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole 1995,

W. Kudyba, *Język teologii – język literatury*, „Homo Dei" 4:1999,

M. Wojtak,, *Modlitwa ustalona – podstawowe wyznaczniki gatunku,* [w:] J. Adamowski, S. Niebrzegowska (red.), W zwierciadle języka i kultury, Lublin, 1999